

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI
FAKULTA FILOZOFICKÁ

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

**REFLEXE DEMOKRACIE Z PERSPEKTIVY CHANTAL
MOUFFE A NANCY FRASER**

ANIKA METELKOVÁ

PLZEŇ, 2016

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI
FAKULTA FILOZOFICKÁ
KATEDRA POLITOLOGIE A MEZINÁRODNÍCH
VZTAHŮ

STUDIJNÍ PROGRAM POLITOLOGIE
STUDIJNÍ OBOR POLITOLOGIE

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

**REFLEXE DEMOKRACIE Z PERSPEKTIVY CHANTAL
MOUFFE A NANCY FRASER**

ANIKA METELKOVÁ

VEDOUCÍ PRÁCE:

Mgr. Ľubomír Lupták, Ph.D.

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Fakulta Filozofická Západočeské univerzity v Plzni

PLZEŇ, 2016

Prohlašuji, že jsem vypracovala bakalářskou práci samostatně s použitím uvedené literatury a zdrojů informací.

V Plzni dne 29. 4. 2016

Děkuji vedoucímu mé bakalářské práce, panu Mgr. Ľubomíru Luptákovi, Ph.D., za podnětné rady, inovativní nápady a odbornou pomoc, kterou mi poskytoval během zpracovávání tématu.

OBSAH

1 ÚVOD.....	7
2 TEORETICKÁ A METODOLOGICKÁ ČÁST – VYMEZENÍ KÓDOVACÍCH A INTERPRETAČNÍCH POSTUPŮ	10
3 PRVNÍ ANALÝZA – VYMEZENÍ KÓDOVACÍHO STROMU.....	13
3.1 POJMY/KÓDY A JEJICH SUBKÓDY	14
4 IDEÁLNĚTYPICKÁ ANALÝZA – KONSTRUKCE IDEÁLTYPŮ	17
4.1 ANALÝZA DÍLA CHANTAL MOUFFE.....	17
4.1.1 Radikální demokracie	17
4.1.2 Liberální demokracie	20
4.1.3 Agonistický model.....	23
4.1.4 Občanství.....	25
4.1.5 Levice	28
4.1.6 Antagonismus	29
4.1.7 Pluralismus	30
4.1.8 Subjekt.....	31
4.1.9 Rovnocennost a rozdílnost	32
4.1.10 Deliberativní demokracie	33
4.1.11 Politická komunita.....	34
4.1.12 Ekonomický a politický boj.....	34
4.1.13 Praktiky	35
4.1.14 Veřejné mezery.....	35
4.1.15 Podřízenost/útlak/dominance; esencialismus; politická Evropa; veřejné/soukromé; rovnost.....	36
4.1.16 Shrnutí samostatných pojmů Chantal Mouffe	38
4.2 ANALÝZA DÍLA NANCY FRASER	39
4.2.1 Potřeby	39
4.2.3 Transnacionální veřejná sféra	43
4.2.4 Welfare	43
4.2.5 Rámec.....	45
4.2.6 Mužnost.....	46
4.2.7 Globalizace.....	47
4.2.8 Identita.....	47

4.2.9 Potvrzení a transformace	48
4.2.10 Transnacionální politika reprezentace	49
4.2.11 Třída	49
4.2.12 Závislost	50
4.2.13 Výchova dětí/role; gender; sexualita; reprezentace a ne-reprezentace; marxismus; rasa/rasismus ..	51
4.2.14 Shrnutí samostatných pojmů Nancy Fraser	53
4.3 Analýza společných pojmů Chantal Mouffe a Nancy Fraser	55
4.4 Ideáltyp Chantal Mouffe – konkluze děl.....	59
4.5 Ideáltyp Nancy Fraser – konkluze děl.....	60
5 DISKUZE	62
SEZNAM ZDROJŮ	67
RESUMÉ	69

1 ÚVOD

Otázka současných teorií demokracie, které vnímají demokracii především v kontextech jazykových, je v této době velmi akcentována. Její geneze v kritické reakci na některé směry (např. strukturalismus), je znatelná u autorek Chantal Mouffe a Nancy Fraser. V této bakalářské práci bych chtěla najít paralely mezi jejich vnímáním demokracie, i když k deskripci demokracie často používají rozdílné pojmy. Právě spojením těchto dvou autorek docílíme nového pohledu, protože jsem při důkladné rešerši českých i zahraničních zdrojů nenalezla tyto dvě autorky explicitně postavené vedle sebe. Jejich vnímání demokracie takto pohromadě tedy nebylo analyzováno a už vůbec ne v českém prostředí (resp. v češtině).

Jejich na první pohled spojujícím faktorem by mohl být částečně feminismus, který Mouffe používá v některých svých dílech k obraně radikální a pluralitní demokracie (srov. Mouffe 1993: *passim*), u Nancy Fraser je feminismus dominantním tématem. Dalším spojujícím faktorem je pak prosazování kritiky teorie deliberace Jurgena Habermase, ať už z feministických revizionistických pozic Nancy Fraser či z pozic Chantal Mouffe, která je s Habermasem často dávána do protikladu díky jejímu agonistickému modelu demokracie i častému vyjadřování k politické komunikaci. Obě autorky se také často vyjadřují k politice řešící zdroje (*resource politics*), ať už ve snaze o normativní nastavení sociálních a politických podmínek, za kterých by se mělo poznání o politice zdrojů realizovat, či ve snaze o reflektování redistribuce či uznání. Spojujícím faktorem by mohlo být i využívání kritické teorie, která se v dnešní době jeví jako nezbytnost pro současné teoretiky radikálně-demokratických teoretických konceptů.

Chantal Mouffe do centra svého zájmu staví dekonstrukci pojmů, protože dekonstrukce je klíčem k odhalení pravé podstaty demokracie. Dekonstrukce se blíží k normativitě pojmu demokracie tak, jak si ho tato politická filozofka představuje. I když se její tvorba zdá na první pohled velmi teoretická a tenduje k normativní politologii, často se vyjadřuje i k současné politice a svoje přesvědčení se pokouší např. v rozhovorech přenášet do praxe právě komentováním

současných světových událostí či měnících se politických a stranických systémů evropských zemí.

Fraser oproti tomu dává důraz na zkoumání sociální spravedlnosti, a to především z pohledu feminismu. Zabývá se tím, jak této spravedlnosti dosáhnout a používá při tom pojmy jako redistribuce, uznání či reprezentace, které pak pokládá do různých variací kontextů, což můžeme vidět například v knihách *Scales of Justice: Reimagining Political Space in Globalizing World* nebo *Redistribution and Recognition*. K tvarování svých teorií si propůjčuje například marxismus, na nějž mnohdy reaguje za účelem vymezení se a reformulace. Marxismus také dává do úzkých souvislostí se socialismem a socialistickým feminismem. Obě autorky se pak staví do pozic, ze kterých kritizují současné redukcionistické přístupy, které brání plné artikulaci politických požadavků či lidských potřeb.

Prvním předmětem výzkumu bude nalezení ústředních pojmů obou autorek, které využívají k deskripci a ke konstrukci svých teorií. To provedu pomocí strukturální (tematické) obsahové analýzy, jejíž postup je podrobněji načrtnut v následující kapitole o teorii a metodologii. Po dokončení tohoto bodu práce by tedy mělo být stanoveno několik ústředních pojmů, které strukturují politické myšlení autorek. Druhým předmětem výzkumu je pak provedení ideálnětypické obsahové analýzy (vymezené v kapitole o teorii a metodologii) zaměřené na konstrukci modelů reprezentujících radikálně-demokratickou teorii a její případnou genezi u obou autorek, a to vše za pomoci pojmů, které budou vytyčeny v předchozím bodě práce. Cílem práce je pak alespoň částečná reflexe a shrnutí toho, jak se obě autorky potýkají s radikálně-demokratickou teorií pomocí vytvořených ideálních typů a vysvětlení, v čem se Ch. Mouffe a N. Fraser shodují a v čem odlišují.

Mým předpokladem je, že výklad pojmů Chantal Mouffe a Nancy Fraser v rámci celistvých výkladů teorií zkoumaných autorek bude velmi podobný a že rozdíly, které objevím, budou pro celkový kontext nepodstatné. Přidanou hodnotou práce by tedy mohlo být to, že i když používají odlišné pojmy, východiska pro jejich celkovou reflexi demokracie budou velmi podobná. Pokud

se tento předpoklad potvrdí, budu moci říci, že jejich nazírání na problematiku radikální demokracie je podobné a zároveň přesně určit, jaké pojmy politické filozofie tuto podobnost vykazují a v čem konkrétně. Pokud se nepotvrdí, práce bude mít stále přidanou hodnotu, protože budu moci říct, že i když jsou obě směřovány s dalšími teoretiky radikální demokracie, v rámci tohoto diskurzu se jejich vnímání demokracie liší a představuje odlišné alternativy pro provedení „ideální demokracie“.

2 TEORETICKÁ A METODOLOGICKÁ ČÁST – VYMEZENÍ KÓDOVACÍCH A INTERPRETAČNÍCH POSTUPŮ

V první části práce využiji strukturální tematickou obsahovou analýzu děl obou autorek a pomocí této analýzy určím několik ústředních pojmů strukturující jejich politické myšlení. Těmito pojmy se budu zabývat v samotné analýze děl autorek.

Projektování analýzy by mělo být provedeno tak, že bude jasné, jak jsou data zpracovávána a výzkum by měl být opakovatelný a kriticky přezkoumatelný i po určitém čase. Pro tuto bakalářskou práci je nejvhodnější obsahová analýza, kterou považuji za stěžejní výchozí bod jak metodologie, tak kombinace textu a předem zvoleného zkoumaného problému (Krippendorff 2004: 339–341).

Část, která se bude řídit textem jako ústředním bodem zkoumání, zpracuji následovně: nejdříve si jednotlivé publikace autorek zkatologizuji, rozdělím je na sobě více či méně závislé obsahové „balíčky“ jak na sebe jednotlivé texty odkazují, navazují a reagují.

Problémem řízená obsahová analýza je druhou částí výchozího bodu pro toto zkoumání. Kalkuluje s tím, že systematické čtení nám poskytne nějaká data ve formě odpovědí. Z této části by nám mělo vyvstat hned několik závěrů, se kterými můžeme nadále pracovat, jako například zformulování výzkumné otázky, definování jednotek analýzy či zjištění stabilních vzájemných vztahů mezi jednotlivými pojmy (Krippendorff 2004: 339–343).

Prvním krokem k tematické analýze je rozhodnutí, jaké časové období bude zkoumáno. V tomto případě bylo zvoleno systematické chronologické čtení děl autorek od nejstarších po nejnovější, přičemž první v pořadí bude Chantal Mouffe, a druhou v pořadí pak Nancy Fraser. Dalším krokem je sledování počtu proměnných ve vybraných dílech (např. styl vnímání demokracie). Aby bylo pochopeno, proč je ten který konkrétní styl u autorky používán, je nutno se zaměřit na její deskripci vnímání demokracie. Pojmy, které pak budou v této deskripci používány, budou vyjmuty a podrobeny zkoušce početního kritéria, jak bylo

zmíněno v předchozím odstavci (Smith – Feld – Franz 1992: 515–516). Početní kritérium pak bude vyjádřeno v tabulce spolu s procentuálním výskytem v textu.

Co se týče již konkrétního vypracování práce, obě analýzy jsou provedeny pomocí počítačového programu MaxQda. Postup byl následující: (1) do programu byly nahrány soubory PDF (dále i obrázky, audio a video nahrávky, ale tyto zdroje jsem v práci nevyužila), pokud se tedy některé z primárních literatur nacházely pouze v naskenované formě, musela jsem je pomocí Scan Tailoru¹ uvést do čisté PDF podoby, aby byly vhodné ke čtení. Po tomto kroku následovalo samotné nahrání všech dokumentů do programu MaxQda (tedy veškerá primární literatura obou autorek, dále knihy potřebné k teoreticko-metodologické části či ostatní knihy potřebné pro bakalářskou práci – například rozhovory s autorkami, které lze také pokládat za primární literaturu); (2) nahrané soubory jsem systematicky četla a vyřezávala pomocí programu vybrané odstavce a vždy je podle jejich obsahu umístím do nějakého mnou pojmenovaného kódu (například pokud v knize najdu něco o spravedlnosti, odstavec si označím a přemístím do kódu spravedlnost) (srov. Hejnal – Lupták 2015: 109). Když jsem se poté zpětně zaměřila na získané kódy, v každém kódu jsem uviděla veškeré odstavce ze všech knih, kde jsem „vyřízla“ odstavec s touto tematikou (tzv. získané segmenty dat);² (3) na konci tohoto strukturovaného čtení musí proběhnout alespoň základní seskupení kódů (to je podstatné především v případě, že jsem si vytvořila několik velmi podobných kódů a liší se například jen v nuancích – je tedy vhodné tyto kódy sjednotit a podřadit je nějakému shrnujícímu kódu, aby tyto informace zůstaly pohromadě a práce se pak v další analýze netříštila).³

Některé části textu tedy mohou být na základě minutí se s cílem práce vyloučeny, i když se na začátku práce může zdát, že pro konečný výsledek práce jsou všechny informace relevantní (Auerbach 2003: 44). Může se tedy stát, že autor

¹ Počítačový program, který z obrázků dokáže tyto JPG či jiné dokumenty „sešít“ do formátu PDF, případně je i „vyčistit“ od nežádoucího zbarvení či prostorové orientace. Snímky jsou tedy narovnány, pozadí textu vyběleno a jsou vyříznuta jen textová pole, která program seskládá za sebe.

² Více o konkrétním systému fungování programu MaxQda (Hejnal O. – Lupták L. 2015: 107–110).

³ Tato strukturálně obsahová tematická analýza pomocí MAXQDA je, nutno podotknout, velmi subjektivní, protože autor vždy vybírá segmenty textu dle svého vlastního uvážení, což je zároveň nespornou nevýhodou tohoto přístupu.

opomene něco, co je pro práci podstatné, nebo nekódováním různých odstavců⁴ dává najevo to, že informace pro plnění jeho výzkumného záměru není podstatná. Jedná se tedy o téměř čistě kvalitativní přístup, kde samozřejmě můžeme brát v potaz i kvantitu (pokud se mi bude zdát, že některá z autorek zmiňuje určitou informaci poměrně často, asi jí chce přikládat vysoký význam – tedy i kvantitativní kritérium musí být v určité míře zohledněno).

Pokud se přesunu k druhé obsahové analýze (ideálnětypické), vycházím už čistě z mnou seskupených kódů z první analýzy. Pomocí témat a pojmů (kódů) z první analýzy na základě induktivní logiky konstruuji tzv. ideální typy obou autorek. To provádím pomocí odhalování pravidelností v teoriích u obou autorek, které se vyskytly po čas kódování. Tyto pravidelnosti poté utřím do ideáltypů, které představují základní myšlenky a tematiku Chantal Mouffe i Nancy Fraser (Hejnal – Lupták 2015: 115).

Posledním krokem ke zpracování tématu je konečná diskuze, kdy zohledním veškeré proměnné, které jsem u autorek zkoumala (to jsou tedy veškeré pojmy/kódy, časovou genezi myšlení a interpretací, početní kritéria u jednotlivých pojmů a zkonstruované ideáltypy), a pokusím se o nalezení paralel mezi autorkami a vymezení jasných odlišností.

⁴ Nejedná se vždy o odstavce v pravém slova smyslu, může se jednat o jednu větu, pár vět i úsek delší, než je jeden odstavec – v této práci o okódovaném segmentu budu vždy psát jako o odstavci, aby došlo k jistému zjednodušení a sjednocení terminologie.

3 PRVNÍ ANALÝZA – VYMEZENÍ KÓDOVACÍHO STROMU

V této kapitole, která předchází samotné ideálnětypické analýze klíčových pojmů obou autorek, se zaměřím přímo na vymezení pojmů, se kterými pracuji. Prostředkem bude, jak jsem již výše zmínila, strukturálně tematická obsahová analýza. Hlavním výběrovým kritériem je četnost výskytu, a to jak četnost mnou vybraného kódu v dílech autorek, tak i četnost odkazů přiřazených k jednotlivému kódu.

Pro ujasnění zasazení metodologie do mé práce uvedu jako příklad pojem liberální demokracie. Tento pojem se objevil u obou autorek dohromady ve všech dílech celkem pětkrát (tedy v tomto počtu jsem ho určila při strukturálním čtení). To je tedy první početní kritérium. Druhým početním kritériem je počet odkazů, které směřují k jednomu kódu. Přidrží-li se mnou uvedeného příkladu, u liberální demokracie se vyskytlo celkem 47 odkazů (což dává v celkovém poměru 1081⁵ odstavců 4,35 %).

Podstatný tedy není jen samotný počet výskytu pojmů napříč díly autorek, ale i počet informací přiřazených k pojmům. Počet kódů/pojmů nám dává představu o tom, jak často autorky používají tento výraz ve svých dílech, zatímco počet odkazů ke kódům/pojmům (neboli počet odstavců) napovídá, jak moc tomuto konkrétnímu pojmu dávají autorky důraz a nakolik ho chtějí informačně rozvinout, tedy i jakou „váhu“ mu ve své teorii demokracii dávají.

Účelem této kapitoly je tedy sjednotit pojmy, které se při kódování objevovaly u obou autorek, postihnout tendence jejich vyjadřování ke stejným tématům – čili odhalit, zda používají stejné pojmy k popisu stejných/podobných věcí, a jasně ukotvit „komparační kritéria“ na základě kterých budu porovnávat strukturované ideálytypy autorek. Počátek této strukturálně tematické obsahové analýzy je kvalitativní a tenduje k subjektivitě, protože je vždy jen na autorovi, jakým způsobem selektuje informace (v tomto případě abstrahuje odstavce

⁵ To je celkový počet odstavců, které byly v rámci první analýzy vyznačeny napříč všemi díly autorek – to, že jsem ponechala toto číslo vcelku a nedělila jsem ho v závislosti na autorky, považuji podstatné z toho důvodu, že se snažím zjistit, zda lze vytvořit společný ideálytyp nazírání autorek na demokracii, nikoliv oddělený.

„podstatných informací“ z primárních textů autorek). Poté se přechází ke kvantitativní části, kdy dojde k čistému vyčíslení poměrů užívání pojmů vzhledem k celkovému počtu abstrahovaných odstavců z celého textu.

3.1 POJMY/KÓDY A JEJICH SUBKÓDY

V následující tabulce jsou uvedeny veškeré pojmy strukturující myšlení autorek, které byly z jejich děl abstrahovány na základě strukturálně tematické obsahové analýzy. Pojmy jsou v tabulce seřazeny dle míry jejich výskytu, dále dle toho, v dílech které autorky se vyskytují, a dle toho, zda obsahují subkódy či nikoliv. Pořadí je určeno od těch nejfrekventovanějších pojmů (dle procentuálního výskytu po součtu u obou autorek) po ty nejméně zmiňované. Tabulka plní účel zpřehlednění výskytu pojmů jak u autorek jednotlivých, tak u pojmů, které jsou průsečíkem teorií obou autorek. U pojmů, kde jsou uvedeny obě autorky, je první v pořadí ta autorka, která má větší procentuální podíl na zmiňování onoho pojmu.

KÓD/POJEM	VÝSKYT U AUTOREK	POČET SUBKÓDŮ A Odstavců	VÝSKYT V PROCENTECH
<i>Potřeby</i>	Nancy Fraser	3; 78	7,22 %
<i>Spravedlnost</i>	NF + CHM	4+1; 65+2	6,01 % + 0,19 %
<i>Feminismus</i>	CHM + NF	1+2; 18+39	1,67 % + 3,61 %
<i>Redistribuce a uznání</i>	Nancy Fraser	6; 57	4,91 %
<i>Hegemonie</i>	NF + CHM	5+1; 11+39	1,02 % + 3,61 %
<i>Radikální demokracie</i>	Chantal Mouffe	4; 50	4,63 %
<i>Transnacionální veřejná sféra</i>	Nancy Fraser	2; 49	4,53 %
<i>Liberální demokracie</i>	Chantal Mouffe	5; 47	4,35 %
<i>Welfare</i>	Nancy Fraser	3; 41	3,79 %

<i>Agonistický model</i>	Chantal Mouffe	3; 40	3,70 %
<i>Občanství</i>	Chantal Mouffe	2; 31	2,87 %
<i>Diskurz</i>	CHM + NF	1+2; 15+13	1,39 % + 1,20 %
<i>Rámec</i>	Nancy Fraser	3; 25	2,31 %
<i>Mužnost</i>	Nancy Fraser	16	1,48 %
<i>Globalizace</i>	Nancy Fraser	2; 15	1,39 %
<i>Identita</i>	Nancy Fraser	2; 13	1,20 %
<i>Levice</i>	Chantal Mouffe	3; 12	1,11 %
<i>Antagonismus</i>	Chantal Mouffe	2; 11	1,02%
<i>Pluralismus</i>	Chantal Mouffe	1; 11	1,02 %
<i>Dekonstrukce</i>	CHM + NF	1+2; 7+3	0,65 % + 0,28 %
<i>Subjekt</i>	Chantal Mouffe	10	0,93 %
<i>Potvrzení a transformace</i>	Nancy Fraser	10	0,93 %
<i>Rovnocennost a rozdílnost</i>	Chantal Mouffe	10	0,93 %
<i>Deliberativní demokracie</i>	Chantal Mouffe	10	0,93 %
<i>Transnacionální politika reprezentace</i>	Nancy Fraser	10	0,93 %
<i>Třída</i>	Nancy Fraser	2; 9	0,83 %
<i>Závislost</i>	Nancy Fraser	8	0,74 %
<i>Politická komunita</i>	Chantal Mouffe	8	0,74 %
<i>Ekonomický a politický boj</i>	Chantal Mouffe	7	0,65 %
<i>Praktiky</i>	Chantal Mouffe	7	0,65 %
<i>Veřejné mezery</i>	Chantal Mouffe	7	0,65 %

<i>Výchova dětí/role</i>	Nancy Fraser	5	0,46 %
<i>Gender</i>	Nancy Fraser	5	0,46 %
<i>Sexualita</i>	Nancy Fraser	5	0,46 %
<i>Podřízenost/útisk/ dominance</i>	Chantal Mouffe	4	0,37 %
<i>Esencialismus</i>	Chantal Mouffe	4	0,37 %
<i>Reprezentace a ne-reprezentace</i>	Nancy Fraser	4	0,37 %
<i>Politická Evropa</i>	Chantal Mouffe	3	0,28 %
<i>Veřejné/soukromé</i>	Chantal Mouffe	3	0,28 %
<i>Marxismus</i>	Nancy Fraser	2	0,19 %
<i>Rasa/rasismus</i>	Nancy Fraser	2	0,19 %
<i>Rovnost</i>	Chantal Mouffe	1	0,09 %

(Tabulka č. 1 – Kvantitativní vyjádření výskytu okódovaných pojmů/segmentů/kódů; zpracována autorkou)

Prvním výsledkem tabulky je informace, že myšlenkovým průsečíkem obou autorek jsou pojmy spravedlnost, feminismus, hegemonie, diskurz a dekonstrukce. Druhým výsledkem tabulky je zhodnocení počtu subkódů – čím vyšší toto číslo bylo, tím větší měl pojem „rozptýl“ v rámci autorčiných děl. Nejvíce rozptýlenými pojmy byly redistribuce a uznání, hegemonie, liberální demokracie a spravedlnost.

4 IDEÁLNĚTYPICKÁ ANALÝZA – KONSTRUKCE IDEÁLTYPŮ

V této části se už dostávám k samotnému kvalitativnímu zkoumání pojmů/kódů, ve kterém použiji i okódované segmenty, které jsem nevyužila v první analýze. Postup je následující: na základě pořadí, které bylo určeno v tabulce z předchozí kapitoly, analyzuji významově pojmy, které autorky používají. Na konci podkapitol (4.1 a 4.2), kde shrnu využití pojmů u konkrétní autorky, také nabídnu detailnější pohled do jejich vnímání demokracie a na základě dalších okódovaných segmentů sestavím ideáltyp. Začnu Chantal Mouffe, od jejích nejfrekventovanějších pojmů po ty nejméně akcentované, to samé pak provedu u Nancy Fraser. Jejich společně využívané pojmy, které jsem v předchozí kapitole odhalila (bylo jich 5), analyzuji až na konci v hledání průsečíků jejich teorií, což bude nejdůležitějším vodítkem k úspěšnému sestavení ideáltypů v závěrečném shrnutí.

4.1 ANALÝZA DÍLA CHANTAL MOUFFE

U Chantal Mouffe obsahově analyzuji následující pojmy/kódy, jdoucí v pořadí od nefrekventovanějších po nejméně frekventované: radikální demokracie, liberální demokracie, agonistický model, občanství, levice, antagonismus, pluralismus, subjekt, rovnocennost a rozdílnost, deliberativní demokracie, politická komunita, ekonomický a politický boj, praktiky, veřejné mezery, podřízenost/útisk/dominance, esencialismus, politická Evropa, veřejné/soukromé a rovnost.

4.1.1 Radikální demokracie

Radikální demokracii Chantal Mouffe popisuje především jako rozeznávání vztahů moci a potřeby jejich transformace. Člověk by si měl uvědomit možnost reinkarnování ideje, že se od těchto vztahů moci může osvobodit. Toto je pak

nazíráno jako radikální a pluralitní demokracie. Jde v podstatě o poukázání na fakt, že i sebelépe zorganizovaná pluralitní demokracie obsahuje vztahy dominance a násilí. Radikální demokracie by měla reflektovat snahu o limitování a ustanovování nových vztahů (Mouffe 2000: 22). Dle Chantal Mouffe je nemoudré postulovat výroky jako to, že „existence definitivního řešení spravedlnosti je možná“. Pokud opustíme jakékoli snahy o dosažení racionálních výsledků, můžeme se vymanit z typického vztahu mezi spravedlností a právem, protože každá forma racionality obsahuje i určitou formu exkluze (Mouffe 2000: 32). Dále odkazuje na poststrukturalismus, který podle jejího názoru dokáže uchopit radikálně demokratické a pluralistické projekty a dokáže rozlišit esenciální limity mezi jednotou a totalitou – díky tomuto rozlišení nemůže být pluralita redukována, dokonce ani rozložena (Mouffe 2000: 33).

Dvě fundamentální základny, ze kterých vyvěrá potřeba radikální demokracie, se týkaly radikálních libertariánů na straně jedné a klasické levice na straně druhé. Důležitým krokem pro vznik radikální demokracie bylo i přijetí pluralismu a nedeterminovatelnosti sociálna jako výchozích bodů pro formulaci této koncepce (Mouffe 1985: 152). Radikální demokracii tedy často velmi úzce propojuje s pluralismem. Radikální demokracie pro autorku znamená boj o maximalizaci automatizace sfér (na základě ekvivalentní a egalitární logiky, kterou si často ve svých dílech vypůjčuje od Rawlse⁶). Čím dříve pochopíme různorodost a heterogenitu, tím dříve můžeme objevit škálu možností, která je nám nabízena v terénu samotné demokracie (Mouffe 1985: 166–168). Radikální demokracii můžeme chápat jako jakýsi zastřešující koncept k několika radikálním teoretickým přístupům, musíme si ale vždy dát pozor na míru radikalizace oněch konceptů a na formu antagonismu – např. feminismus i ekologismus známe jak v umírněných formách, tak ve velmi radikálních (Mouffe 1985: 168). Radikální demokracie je spojena také s pojmem subjekt (který je jedním z dalších předmětů této práce). Pluralita subjektů je v dnešní době čím dál naléhavější a naším úkolem

⁶ Pokud uznáme nějaké podmínky pro rovnost u jednoho člověka, měly by být platné i pro ostatní (za stejných podmínek); o egalitarismu viz (Rawls 1971: 86–90).

je vzdát se kategorie „subjekt“⁷ jako jednotné a sjednocující esence (Mouffe 1985: 181).

S radikální demokracií souvisí úzce také socialismus, protože socialistický rozměr nabízí alternativu, že je třeba skoncovat s kapitalistickým systémem výrobních vztahů (protože právě tento kapitalismus stojí u vzniku vztahů podřízenosti). Socialismus je tedy nutné vnímat jako nezbytnou složku radikální demokracie (Mouffe 1985: 178, 192).

Žádný radikálně demokratický projekt (především pak hegemonický) nemůže být založen pouze na demokratické logice. Musí zde být splněny podmínky pozitivní organizace všeho sociálního. To se má provádět například tak, že si podřízené skupiny nesmí diktovat podmínky, které by měly rozvracečský účinek. Univerzální kategorie, subjekty a třídy byly vykořeněny a na jejich místo se dostaly neredukovatelné diskurzivní identity a mnohohlasost, takže nemůžeme potvrdit existenci radikálně pluralistické demokracie bez toho, abychom onu univerzalitu obnovili (Mouffe 1985: 189–192).

S radikální demokracií úzce souvisí také pojem hegemonie, protože právě viditelná hegemonie se může stát tím hlavním konstituujícím prvkem pro politiku levice (především pak pro politickou demokratickou revoluci⁸) (Mouffe 1985: 192–193). Pokud jsem již zmínila levici, ta má velký potenciál v rámci této teorie obnovit ideu občanství v radikálním slova smyslu (protože levice byla v historii znamením boje například proti absolutismu – a právě radikálnost v této formě by měla být obnovena). Podle Chantal Mouffe ale musí být idea demokratického občanství správně, řádně a do důsledků promyšlena – takto rozpracovaná idea může být pro radikální demokracii velmi prospěšná. Už není dále udržitelné uvažování nad společnou politickou identitou jako nad třídou, ale musíme zvážit a nadefinovat pojem „my“ (Mouffe 1992: 3–4). Mouffe se dokonce vymezuje proti jiným radikálně demokratickým konceptům, protože její nazírání nabízí pouze to, že nelze docílit konečné realizace demokracie, protože se jedná o neustálé neřešitelné napětí

⁷ Zde tomuto pojmu rozumím v Descartově slova smyslu – subjekt vs. objekt (subjekty jsou lidské bytosti, objekty jsou vše ostatní).

⁸ Kdy je demokratická revoluce nekončícím procesem, stejně jako prohlubování liberálně demokratické tradice (Mouffe 1992: 238).

mezi principy rovnosti a svobody. Další věcí, o čem se zmiňuje na účet radikální demokracie, je to, že musí spočívat pouze na uznání mnohosti/mnohočetnosti sociální logiky⁹ (Mouffe 1992: 13–14).

Shrnutím pojmu radikální demokracie může být odkaz na demokratickou revoluci. Projekt radikální a pluralitní demokracie je úzce propleten se vztahy antagonismu a konfliktu a musí nutně akceptovat to, že pluralita se nedá redukovat a také musí reflektovat důsledky této neredukovatelnosti pluralismu. A to musí být výchozím bodem pro radikalizaci liberálního demokratického režimu. Demokratická revoluce by se měla rozšířit do co nejvyššího počtu společenských vztahů (Mouffe 1993: 153). Radikalizace pak dosáhneme neustálou kritikou, protože moderní demokracie je sice konstituována na rovnosti a svobodě všech lidských bytostí, ale v této definici není možné nalézt více radikálních principů, které jsou potřeba. Problém tedy není v ideálech moderní demokracie, ale problémem je fakt, že ideály samotné se velmi liší od realizace těchto ideálů (Mouffe 1992: 1–2).

4.1.2 Liberální demokracie

Jak jsem již výše nastínila, radikální demokracie úzce souvisí s pojmem liberální demokracie, který autorka spojuje s pravicovým populistickým diskurzem (Mouffe 2005a: 51). Pro liberálně demokratický diskurz s liberálně demokratickými společnostmi je sestaven rámec, který nabízí dva aspekty: volný trh a lidská práva. Tyto dva aspekty jsou spojeny v rámci liberálně demokratického diskurzu a v současné době tvoří všeobecný názor na demokracii (a na to, jak je demokracii rozuměno), proto je čistě liberálně demokratická interpretace momentálním vítězem v moderně demokratických diskurzech. V minulosti jsme měli možnost vidět nespočet variant na to, jak by měla vypadat *politeia* – liberální demokracie, konstituční demokracie, reprezentativní demokracie, parlamentní demokracie, pluralitní demokracie. Ale všechny tyto typy měly něco společného, a to bylo řešení

⁹ Existuje více sociálních logik vedle sebe, a právě radikální demokracie v podání Chantal Mouffe deklaruje, že mnohočetnost sociálních logik bude uznána a tyto logiky budou mít možnost být artikulovány.

sporu mezi dvěma tradicemi: liberální a demokratickou tradicí. Jinak řečeno mezi individuální svobodou a pluralismem na straně jedné a právem na sebeurčení a rovností na straně druhé. Ostatně celá koncepce moderní liberální demokracie je podle Mouffe založena na ideje práva na sebeurčení, a kdo to popírá, tak se plete (Mouffe 2005a: 51–53).

Nutno podotknout, že liberalismus byl odjakživa spojován s kapitalistickou ekonomikou a soukromým vlastnictvím, ale tato identifikace není pro náš účel podstatná, protože musíme rozlišovat mezi ekonomickým liberalismem a politickým liberalismem. V současné době je kladen příliš velký důraz na liberálně-demokratický režim jakožto režim, kde jsou formulovány naše potřeby. Vzrůstá potřeba aktivní participace, která byla tak typická pro klasickou republikánskou tradici a zároveň potřeba kompatibilního napojení této participace na pluralistickou tradici (Mouffe 1992: 2–3).

Vítězství liberální demokracie bylo často spojováno s otázkami, které se týkaly povahy samotného základního principu liberalismu – neutrality státu. Tyto otázky byly například: Je liberální společnost ta, kde je stát neutrální a umožňuje nám žít rozdílné styly života a různorodé koncepty dobra? Nebo je liberální společnost ta, kde stát propaguje či podporuje pouze různé ideály jako rovnost nebo osobní autonomii? Mouffe s těmito otázkami souhlasí a doplňuje k nim myšlenku, že to, co by se mělo zkoumat především, je povaha pluralismu a jeho místo v liberální demokracii, nebo také to, jak si liberální tento pluralismus stát představuje či jaké dalekosáhlé důsledky pro demokratickou politiku předpokládá. To také souvisí například s otázkou multikulturalismu (Mouffe 1993: 135–136).

V této chvíli si Mouffe vypůjčuje teorie Johna Rawlse a Charlese Larmora, kteří začali charakterizováním pluralismu jakožto směru, který dovoluje existenci několika koncepcí dobra vedle sebe v rámci moderní demokratické společnosti. Díky tomuto vyvěrá tzv. liberální problém, který zjišťuje, jak máme právě tuto koexistenci různých koncepcí organizovat. A právě proto si Mouffe klade otázku, zda opravdu tato koncepce liberalismu, kterou prosazuje například John Rawls, je opravdu tou, která má nabízet nejlepší perspektivu pro nazírání na povahu liberálního demokratického konsenzu. Za centrální problém autorka považuje

především koncepce, které připouštějí možnost sociální jednoty za moderně demokratických podmínek, kde je právě možná mnohost protichůdných koncepcí dobra a dobrého života, přičemž klasičtí liberálové se brání tím, že přeci společnost k ideje společného dobra směřovat musí, a to podle Mouffe už nikdy nemůže být neutrální, pokud zohledníme respekt k moralitě. Lidé prostě mají odlišné pohledy na to, co myslí pod pojmem dobro a tyto ideály nutně musí přicházet do konfliktů, přičemž nemůžeme tyto koncepty zastřešit pod ideu společné morality (Mouffe 1993: 136–138).

Otázky, které by liberální demokracie neměla řešit, se týkají například ospravedlňování racionality nebo univerzality. Liberální demokracie by oproti tomu měla nabízet konstitutivní formu našeho života a artikulaci demokratického étosu. K tomu by měly být využity například jazykové hry či mobilizace vášní a sentimentů (Mouffe 1996: 5–6).

Liberalismus v podstatě přehlíží fakt, že musí konstruovat kolektivní identity a také antagonismus „my“ a „oni“. Je také slepý k tomu, že racionalistický a individualistický liberální rámec přehlíží existenci všeho politického. Toto politično chce pouze udržovat na uzdě veškeré snahy o dekonstrukci, protože se pouze snaží o založení nějakého řádu a každý konsenzus je založen na činech exkluze, proto se nikdy nemůže jednat o inkluzivní a racionální konsenzus. A to má vždy souvislost s antagonismem, který chce Mouffe mimo jiné vymýtit (Mouffe 1993: 140–141). V jejím zájmu není nastolit totální pluralismus, a nepopírá fakt, že nějaké formy exkluze zde budou vždy existovat, ale chce naznačit něco jiného, a to je to, že tyto formy exkluze je velmi důležité rozeznávat a automaticky je neschovávat pod pojem racionalita (Mouffe 1993: 145).

Pluralismus souvisí s pojetím liberálních stran, ale nejprve je nutno vymezit, jak vlastně vznikly moderní liberální demokratické strany podle Chantal Mouffe? Ty tradiční již nebyly schopny reflektovat sociální problémy politickou cestou, proto se navýšila role soudnictví (právě na soudní půdě se často mohly konflikty plně rozvinout). V dnešní době čelíme velmi malému prostoru pro politickou veřejnou sféru, kde by právě ona politická konfrontace měla probíhat, což je problém, protože to má negativní konsekvence pro jinak fungující

demokracii. Proto Mouffe poukazuje na to, že za vymizením antagonismu můžeme vidět pouze odlišnou formu manifestace (Mouffe 2005a: 54).

Jedním ze zastánců liberální demokracie ve smyslu absolutní morální nadřazenosti a univerzální platnosti, je Jürgen Habermas. Chantal Mouffe ho velmi často cituje a reaguje na něj. Považuje ho za racionalistu, který se snaží najít paralely mezi právem ve státě a demokracií. Demokratický proces podle něj nepohání jen legitimita a politická participace, ale i obecná dostupnost deliberativního procesu, ze kterého je vždy očekáváno, že vzejde racionální výsledek (Mouffe 2005: 84–87). O tomto ale více u zpracování kódu deliberativní demokracie. Zde jsem pouze považovala za nutné zmínit, že právě v otázce liberální demokracie Chantal Mouffe s Habermasem velmi často polemizuje, vymezuje se vůči němu, ale také na něj navazuje.

Pohled Chantal Mouffe na liberální demokracii lze shrnout tím, že sice ano, moderní demokratická politika je velmi dobře zpracována v deklaraci lidských práv, a ano, je zde určitý odkaz na univerzalitu. Ale tuto univerzalitu musíme chápat jako ideáltyp, kterého nelze nikdy zcela dosáhnout a každá snaha o dosažení totální univerzality skrze racionalitu by měla být zamítnuta, protože obsah pojmu „univerzální“ by měl zůstat nedeterminován a právě tato nedeterminovanost nám dává možnost, že vůbec nějaká demokratická politika v pravém slova smyslu může existovat (Mouffe 1993: 146–147).

4.1.3 Agonistický model

U předchozích dvou pojmů autorka sice nabízela nějaké konkrétní alternativy, jak by měla její „ideální“ demokracie vypadat, ale vždy se jednalo spíše o reakce na již existující teoretické koncepty. Jinak tomu je u pojmu, který se nazývá agonistický model. Jedná se o alternativu k předchozím demokratickým modelům, která by měla být schopna co nejefektivněji uchopit povahu všeho politického (resp. „politická“) a zároveň zdůraznila fakt, že žádná sociální objektivita není možná, protože je konstruována skrze mocenské vztahy. A právě

tento vztah slučování a následného kolapsu mezi mocenskými vztahy a objektivitou autorka (spolu s Ernestem Lacauem) nazývá hegemonií¹⁰ (Mouffe 2000: 97–99).

Agonistický model vyžaduje, aby se do centra zájmu dostala především otázka moci a antagonismu, ale vyžaduje také reflexi posunutí tradičního vztahu mezi demokracií a mocí. U deliberativního modelu je to například tak, že čím méně moci budeme potřebovat ke konstituování sociálních vztahů, tím více bude společnost demokratická. Ale pokud přijmeme mocenské vztahy jako konstituující hybatele sociálna, neměli bychom řešit otázku, jak eliminovat moc, ale měli bychom řešit problém, jak by mohlo konstituování sociálna na základě mocenských vztahů probíhat co nejvíce v souladu s demokratickými hodnotami, protože tu neexistuje nepřekonatelná propast mezi legitimitou a mocí (Mouffe 2000: 100).

Mouffe tedy nepopírá, že moc hýbe sociálními vztahy a ani je nechce odstranit. Pouze dává do popředí témata, která by měla být řešena, aby se dospělo k co nejdemokratičtější společnosti, pokud už tedy nemůžeme odstranit mocenské vztahy. Agonistický model (přesněji řečeno agonistický pluralismus) by měl být úspěšnou alternativou nejen k tomu deliberativnímu, ale i k agregativnímu či agregativnímu modelu demokracie. Deliberativní/dialogický model věří, že jakékoliv záležitosti, které se týkají společných zájmů, mohou být vyřešeny pomocí svobodné, nenucené a veřejné deliberace. Agregativní model zase generalizuje veškerou debatu do vyjednávání o zájmech (Mouffe 2000: 117). U agonistického modelu vyvěrá snaha přetavit antagonismus (kde se diskutující považují za nepřátele) v agonismus (kde se diskutující považují za relevantní soupeře, kteří mají každý nárok na svůj vlastní názor) (Mouffe 2000: 117).

Problém, který se u agonistického modelu řeší, je otázka rozlišení politiky a politického¹¹. Politickým se myslí rovina antagonismu, který je v tomto smyslu přirozený lidským vztahům (protože tento antagonismus může nabývat mnoha forem). Oproti tomu politikou se myslí souhrn různých postupů, diskurzů a institucí, které mají za snahu vytvořit určitý řád či organizaci lidského soužití. Politika funguje za podmínky, že tato organizace předpokládá soužití vždy potenciálně

¹⁰ Míněno tak, že bereme jako předpoklad to, že politický řád je vyjádřením hegemonie (Mouffe 2000: 99).

¹¹ V originále „politics“ a „the political“ (Mouffe 2000: 101).

konfliktní, protože toto soužití je ovlivněno rozměrem výše zmíněného politického (*the political*). Na nás je, abychom se pokusili diskriminaci „my“ a „oni“ co nejvíce zmírnit, aby tato diskriminace dosáhla kompatibility s demokracií (Mouffe 2000: 100–101).

Zmírnění antagonismu dosáhneme tím, že už dále nebudeme vnímat příslušníky kategorie „oni“ jako ty, jež musí být zničeni, ale pouze jako soky/soupeře, jejichž názory sice můžeme zpochybňovat a občas i přebít, ale jejichž práva na vlastní pravdu a interpretaci nesmíme ani v nejmenším zpochybnit, protože se jedná o legitimní soupeře. Takový stav poté můžeme nazývat pravou liberálně demokratickou tolerancí. Nutno podotknout, že kategorie „soka/soupeře“ může nabídnout pouze alternativu zmírnění antagonismu, nikoliv jeho úplné vymýcení (Mouffe 2000: 100–101). Demokratická společnost není schopna stoprocentní transparentnosti a perfektní harmonie, sociální objektivita je vždy konstituována mocenskými vztahy (Mouffe 1999: 752).

V ideálním modelu pluralitní demokracie nemůže být ve veřejné sféře nikdy dosaženo racionálního konsenzu. Musíme tedy přijmout konsenzus vždy jako pouhý výsledek prozatímní hegemonie (ve smyslu stabilizace moci i všudypřítomné existence jisté míry exkluze). To, že mohou být mocenské vztahy rozpuštěny pomocí racionální debaty a v podstatě i legitimita tedy bude založena na čisté racionalitě, je čistou mystifikací, která může ohrožovat demokracii (Mouffe 2000: 104). Agonistický model demokracie se nás tedy snaží varovat před všudypřítomnou iluzí, že všechny mocenské vztahy lze vyřešit čistou racionality.

4.1.4 Občanství

Pojem občanství byl definován hned v několika podstatných souvislostech. V jednom případě ve vztahu s radikální demokracií, v druhém případě jako reflexe Rawlse, nebo jako reflexe dřívějších typů liberálně demokratických zřízení. Dáván byl vždy úzce do souvislosti s právy občana, jakožto jednou z hlavních otázek tradičního pluralismu (který Mouffe zkouší rozšiřovat a modifikovat). Občanství

můžeme tedy chápat jako systém práv, které jsou garantovány ústavou pro všechny členy politické komunity. Tato práva budou nejen politická, ale i sociální. Zde je vidět tvořící se paralela mezi sociálním a politickým občanstvím, která má obrovský přínos pro sociální demokracii (Mouffe 1992: 4).

Radikálně demokratický občan musí být aktivní a musí se především jako občan chovat – tedy jako účastník kolektivních institucí, což je absolutně nekompatibilní s individualistickými rámci (které jsou v dnešní liberální praxi tak akcentovány). Podstatné je vzkřísit některé z republikánských tradic, protože měly mnohem bohatší koncepci politického (*the political*) a především nám nabízejí konstituovat naši identitu jako identitu občanskou. Co se musí na republikánské tradici změnit? Především pak právě ona aktivní participace občana na politickém a sociálním dění, protože liberalismus redukoval občanství pouze na právní status a celkově ho byrokratizoval. Z dynamické koncepce se tedy stala koncepce velmi statická (Mouffe 1992: 4–5)

Na tomto místě přišlo Chantal Mouffe vhodné si vypůjčit teorii Johna Rawlse, protože jeho dílo *Theory of Justice* zabíhá do podrobností ohledně vztahu občanství a spravedlnosti a autorku velmi ovlivnil. Rawls občanství definuje jako schopnost a možnost každého člověka provádět, opakovat a racionálně prosazovat svou koncepci dobra, ale zároveň musí respektovat a neporušovat tyto možnosti u lidí ostatních. Tato definice předpokládá fakt, že občané potřebují sdílet přesvědčení pouze u procedurálních otázek, na pravidlech se zpravidla shodnou a nepotřebují sdílet svá přesvědčení. A právě zde je problém, který Mouffe vidí – Rawlsova teorie v tomto smyslu vede ke znehodnocení a podhodnocení občanských aktivit (Mouffe 1992: 6–7).

Dalším problémem Rawlse je vznik v kontextu politiky (ve smyslu polity), která je nyní v hluboké krizi. Z tohoto problému vyvěraly snahy o budování nových politických subjektů, ale pouze na základě ekonomických nerovností. Absolutně se pozapomnělo na ostatní významy dominance. Evropské občanství už dále nemůže být vnímáno pouze v intencích právního statusu či nějakého souboru práv (Mouffe 1992: 7–9).

V radikálně demokratickém slova smyslu musíme na občanství nahlížet jako na soubor politických identit, které se tvoří skrze identifikaci s *republicou*, pak bude vůbec možné sestrojít pojem občanství. Občan už není jen ten (jako tomu bylo u liberalismu), kdo je pasivním příjemcem specifických práv a ten, kdo si užívá ochranu práva. Tyto aspekty samozřejmě stále zůstávají relevantními, ale definice občanství šla dále, a potřeba identifikace s *respublicou* byla stále naléhavější. Tvorba politických identit záleží na kolektivní formě identifikace (a také na demokratických požadavcích, které rozmanité skupiny, které vycházejí z nových sociálních hnutí). Společnou identifikaci lidí v rámci těchto skupin vidíme spíše jako alianci lidí se stejnými zájmy, ale každá identita se v rámci tohoto společenství má možnost prosadit a modifikovat dle vlastního uvážení. Problémem je, že již některé existující identity byly založeny na vztazích podřízenosti či exkluze, proto se musí tyto identity nejprve dekonstruovat, aby mohla být přiznána další práva (Mouffe 1992: 235–236).

Občanství u moderní demokracie musí také uznávat limity pluralismu. Pluralismus sice hájíme v mnoha různých sférách (jako je například kultura, náboženství, moralita), je však nutno uznat, že naše občanská participace v politických asociacích nemůže být postavena na stejnou úroveň, kam jsou postaveny naše ostatní zájmy v oblasti sociálních vztahů. Abychom obnovili občanství jakožto formu politické identifikace, vyžaduje se od nás jistá forma spolenectví k politickým principům moderní demokracie (a také se musíme zavázat k tomu, že budeme chránit klíčové demokratické instituce) (Mouffe 1992: 11).

V definicích občanství můžeme také vidět znaky pohlavní odlišnosti. Tato pohlavní či sexuální odlišnost byla hlavním centrem strukturování moderního občanství, a pokud to mělo a má negativní dopady pro ženy, je to způsobeno především tím, že se nad tím neuvažovalo jako nad ne-genderovou kategorií. Tato ne-genderová kategorie je pro radikálně demokratický koncept daleko slibnější, protože nám umožňuje artikulaci mnohých demokratických požadavků, které se nemusí zaměřovat jen na exkluzi žen. Také zde ale vyvstává potřeba ne-esencialistického rámce, který nám umožní vnímat to, že zde nemusí být

fixována žena na identitu ženy a muž na identitu muže a tyto identity nám ne-esencialistický rámec pomůže vnímat jako nestálé a vratké (Mouffe 1992: 9–10).

4.1.5 Levice

Co se týče pojmu levice, tak ten se choval spíše jako taková „spojující nit“ výše zmíněných podstatných kódů. Téměř nikde se nevyskytoval samostatně, ale vždy v nějakých souvislostech, například ve vztahu k evropské integraci či jako alternativa k neoliberalismu.

Chantal Mouffe se zde pouští do velmi současného tématu – konstituování identity pro Evropu. Jaké pojmy by měly být prověřovány a zpochybňovány? Možná samotný výraz „Západ“ by měl být zpochybňován, aby byl průchod pro pluralismus ještě otevřenější. Některé proudy levice například nahlíží na evropskou integraci velmi kriticky, protože věří, že nacionální stát je potřebný pro ideu demokratického občanství a tuto ideu podřívají evropské instituce. Na evropskou integraci nahlíží jako na „Trojského koně“ a jako na ohrožení toho, co zde sociálně demokratické strany vytvořily (Mouffe 2005: 127).

Hlavní výzvou pro současné levicové proudy je vytvoření stabilní alternativy vůči neoliberalismu. I přes to, že je dnes na tom levice, co se týče volebních úspěchů, velmi dobře, ideologicky pořád svůj boj s liberálními koncepty prohrává. Obvyklými omluvami, proč současná levice nemůže nabídnout žádnou novou alternativu, je globalizace, protože voliči odmítají platit vyšší daně redistribučnímu sociálnímu systému (Mouffe 2000: 118–119). Dále je potřeba řešit neustále se prohlubující problém nezaměstnanosti, protože to nebyl schopen řešit Laissez-faire, ani Keynesianismus. Tento problém volá po novém radikálním myšlení, ale už se nikdy nebude možno navrátit k úplné zaměstnanosti (pokud někdy zcela existovala).

Jak má takový radikálně demokratický projekt začít? Může začít tím, že proběhne informační revoluce, protože zde neustále trvá odloučení mezi produkcí bohatství a kvantitou práce, která se na tuto produkci musí vynaložit. Proto se musí bojovat proti této začínající polarizaci společnosti na ty, co pracují

stabilně a pravidelně a ty, co nepracují nebo mají pouze brigády či nestabilní a nepravidelné práce na částečné úvazky. Proti této polarizaci mohou být podniknuty tři kroky: (1) musí být významně snížen vliv právní a aktivní doby, kterou člověk stráví v práci v kombinaci s politikou aktivního přerozdělování mezi osoby, které jsou zaměstnané; (2) podněcování masivního rozvoje veřejně prospěšných aktivit, komunikování ve veřejném i soukromém ekonomickém sektoru, za účelem vzniku skutečně pluralitní ekonomiky namísto jednoho trhu; (3) konec jakékoliv stigmatizace těch nejhudších skupin z vyloučených sociálních skupin pomocí základního příspěvku (který bude nezávislý na ostatních příjmech, věku, pohlaví a statusu) pro každého člověka, kterému se nedostává minimální stupeň finančních zdrojů (Mouffe 2000: 125–126).

V Hegemonii a socialistické strategii Chantal Mouffe nabízí tzv. levicovou alternativu, která sice nemá reagovat na liberálně demokratické ideologie, ale má expandovat a prohlubovat teorii radikálně demokratickým směrem. Tento levicový projekt by měl nabídnout rekonstrukci hierarchické společnosti, a jeho cílem je reagování na různé druhy útisku (Mouffe 1985: 176).

4.1.6 Antagonismus

S pojmem antagonismus jsem již čtenáře seznámila v předchozích podkapitolách, protože neodmyslitelně patří k radikálně demokratické koncepci, ale i k agonistickému modelu, který je právě pro Chantal Mouffe typický. Dostatečný prostor pro jeho základní pochopení mu tedy již byl poskytnut, úkolem této podkapitoly bude tedy jen nabídnout pohled na jeho další, partikulární vymezení.

Autorka se shoduje se Schmittem, že antagonismus může sice nabývat různých podob, ale nikdy ho nelze zcela vymýtit a eliminovat (Mouffe 1993: 5). Antagonismus byl velmi podrobně studován v různé historické a sociologické literatuře, již od marxismu, po nejrůznější formy teorií konfliktu. V těchto studiích se povětšinou řešilo, jak a proč se antagonismus ve společnosti vyskytuje. Všechny

tyto studie měly jeden společný znak – debaty se téměř vždy stočily na původní příčiny vzniku antagonismu (Mouffe 1985: 122).

Dále je zde vztah antagonismu a jazyka. Jazyk ve své podstatě jen napravuje to, co způsobil antagonismus (především pak jazyk v postmodernistických teoriích). Antagonismus také nemůže být nikdy objektivní, protože je vztahem, ve kterém jsou všechny meze objektivit ukázány a uvedeny na pravou míru¹². Je svědectvím o tom, že zde nemůže být nějaká konečná spojnice mezi polaritami a předkládá nám představu o limitech všeho sociálního. Antagonismy nejsou pro společnost něčím interním, ale externím, protože představují hranice společnosti a nemožnost plného konstituování sebe samé (Mouffe 1985: 125–126).

V současné době zde máme znatelný především antagonismus, který funguje mezi dvěma póly: lidmi (tato kategorie zahrnuje všechny, kteří podporují a brání tradiční hodnoty) a jejich protivníky – mj. stát a ostatní v tomto smyslu „deviantní aktéry“ (feministky, černí, mladí lidé, příliš tolerantní lidé) (Mouffe 1985: 170).

4.1.7 Pluralismus

Pojem pluralismus provázel nesčetněkrát první dva kódy Chantal Mouffe (radikální demokracii a liberální demokracii), proto není třeba ho opět definovat ve všech podobách, ve kterých se v textech vyskytoval. Níže uvádím výčet toho nejčastěji se opakujícího.

Pluralismus má dle Mouffe své hranice. Musíme u něj rozlišovat mezi požadavky, které mají být přijaty jako součást agonistické debaty, a těmi, které musí být vyloučeny (Mouffe 2000: 120). Dále si opět vypůjčuje Rawlse, se kterým se její názor na pluralismus v tomto smyslu shoduje. Jeho rozlišení mezi „jednoduchým“ a „rozumným“ pluralismem se snaží načrtnout hranice mezi legitimními a nelegitimními požadavky. Rawls tvrdí, že tato „diskriminace“ vychází z racionality a je založena na morali. Mouffe k tomu dodává, že nalinkování těchto hranic mezi legitimním a nelegitimním je vždy otázkou politického

¹² Jak říká Wittgenstein – co nemůže být vyřčeno, může být ukázáno (Mouffe 1985: 125).

rozhodnutí, a proto by mělo zůstat otevřené jakékoliv kontroverzi či debatě (Mouffe 2005: 121).

Když se podíváme do mezinárodní politiky, pluralismus zde nabývá trochu jiných forem/typů, které je nutno rozlišit od těch liberálních. První typ pluralismu je charakteristický pro liberální demokracii a je navázán na konec věčné koncepce dobrého života a uplatňování individuální svobody. Tento typ pluralismu je úzce spojen s institucemi a musí být přijat občany využívající tyto instituce. Ale je zde ještě druhý typ pluralismu, který nabourává právo liberální demokracie vytvořit univerzální model, na který si budou moci všechny společnosti zvyknout, protože bude obsahovat jistou formu nadřazenosti a silnější racionality (Mouffe 2005: 123).

4.1.8 Subjekt

Kategorii subjekt vymezuje Chantal Mouffe již ve svém prvním stěžejním díle z roku 1985 a řeší v něm dva odlišné problémy, které byly zmíněny v posledních debatách. Prvním problémem je diskurzivní nebo prediskurzivní charakter kategorie subjekt. Druhým problémem je vztah mezi rozdílnými pozicemi subjektů. V prvním sporu se koncepce subjektu týká konstruktivity a základů sociálních vztahů (subjekt dle Mouffe nemůže být základem sociálních vztahů) V tomto případě se předpokládá, že je subjekt racionální a transparentní, představuje jednotu a homogenitu. Autorka zároveň uvádí na pravou míru to, že pokaždé, když se v jejích dílech objeví pojem subjekt, myslí to ve smyslu pozice tohoto subjektu napříč diskurzivními strukturami. A proč řeší zrovna otázku pozice subjektu? Protože jednotlivé pozice nemohou být zcela fixovány v uzavřeném systému odlišností – každá pozice subjektu je diskurzivní pozicí, protože to jen dokazuje otevřený charakter každého diskurzu. Pokud zkoumáme každý subjekt jednotlivě na základě jeho diskurzivního charakteru, všechny indicie pak vedou ke skutečnosti, že musíme odmítnout subjekt jakožto tvůrce totality (Mouffe 1985: 113–116).

Ve skutečnosti máme hned dva případy, které vyvolávají u kategorie subjekt širší diskuzi: vztahy, které se týkají statusu abstraktních kategorií (jako je například

muž) a vztahy k subjektu feminizmu. V prvním případě můžeme z abstraktna ke konkrétnímu „vybruslit“ pomocí logické indukce: pokud je muž z podstaty věci a ve vztahu k dalším charakteristikám lidskou bytostí, přesunuli jsme se již ke konkrétnímu termínu. Pokud ale chceme zachovat korektnost, zůstaneme u abstraktního pojetí pojmu muž a přijmeme jeho diskurzivní charakter (resp. diskurzivně konstruovanou pozici subjektu). Směrodatný je však fakt, jak je kategorie či subjekt muže vytvářen dnes v moderní době. Jedná se o navázání pojmu muž na subjekt „člověk“? V rámci humanizace a řešení člověka se již od 18. století dostáváme blíže k tomu, jak je pojem muž důležitý vzhledem ke zkoumání a odhalení vztahů naddeterminace a totalizace. K odhalení těchto vztahů může napomoci například zbourání jakékoliv fixace, otevřenost systému diskurzivních odlišností atp. (Mouffe 1985: 166–117).

V druhém případě řešíme otázku feministického esencialismu jako subjektu, který nám ale neříká nic o formách útlaku žen. Mouffe dokonce zastává názor, že teprve až ženské pohlaví (ve smyslu genderu jako kategorie), nikoliv samotná ženskost, s sebou nese specifické charakteristiky, které předkládají domnělý význam konkrétního ovlivňování různých sociálních praktik. Existuje zde tedy úzká souvislost mezi podřízeností jakožto obecnou kategorií zahrnující charakteristiky tvořící ženskost a autonomii, ale i nerovnoměrností rozvoje, různých praktik, které konstruuji konkrétní typ podřízenosti (Mouffe 1985: 117–118). To poukazuje na jedinečnost kategorie subjekt, protože tento pojem kontextuálně určují různé nekompletní a nejednoznačné polysémantické znaky (Mouffe 1985: 119–121).

4.1.9 Rovnocennost a rozdílnost

Chantal Mouffe pojmy rovnocennost a rozdílnost vysvětluje na příkladu kolonizovaného státu. Zde je přítomnost vyjadřování dominantní moci na každodenním pořádku a je projevoována pomocí různých prostředků – odlišnosti v oblékání, v jazyce, v barvě pleti, ve zvycích. Případ shody absorbuje veškerou pozitivní determinaci kolonizátora v opozici ke kolonizovaným, což zabrání jakémukoliv pozitivnímu vymezování se jedné skupiny vůči druhé, protože

to jednoduše zabrání veškeré pozitivě v jejich vztazích. Identita se stává čistě negativní (Mouffe 1985: 128–129).

Autorka používá větu: „být něčím vždy znamená nebýt něčím jiným“, resp. A vždy zahrnuje to, že nejsem zároveň B. Tím se snaží poukázat na logičnost určenou dominancí kontradikce (nebýt něčím je logicky důsledkem toho, že jsem něčím odlišným). Na tomto banálním příkladu se snaží poukázat na to, že tyto specifické diskurzivní formy (skrže ekvivalenci) ruší veškerou pozitivitu objektu a konstituuje negativitu jako takovou¹³ (Mouffe 127–129).

4.1.10 Deliberativní demokracie

S deliberativní demokracií Chantal Mouffe pracuje především za účelem vymezení se proti tomuto konceptu, ale zároveň v ní shledává velmi dobré poznámky a v jistých ohledech na ni navazuje.

Aby Mouffe vymezila půdu pro vznik deliberativní demokracie, začnu s její polemikou s Johnem Rawlsem. Souhlasí s ním v ohledu role současné praktické politické filosofie, protože jenom díky ní může docházet k tvarování veřejné kultury a k dotváření demokratických politických identit (Mouffe 2000: 36). Po dlouhých letech, kdy byla v politické filosofii akcentována deliberativní teorie, přišla snaha o konstituování nové alternativy (která není nová v pravém slova smyslu, jedná se spíše o reinkarnaci staré tematiky) (Mouffe 2000: 81). To, jak si představujeme deliberativní demokracii¹⁴, bylo dlouho hlavním mainstreamem v politické filosofii. Proč se zde najednou zjevila potřeba nové alternativní teorie? Má to něco společného s demokratickou společností v dnešní době. Deliberativní demokracie měla být reakcí na vzrůstající počet demokracií ve světě a s narůstajícím počtem agregativních modelů (jako byl např. ten Schumpeterův). Měla nabídnout lidem možnost si zvolit, kdo je bude zastupovat v politických otázkách a měla jim dát

¹³ Dle mého názoru zde můžeme vidět jeden ze zárodků antagonismu (vůbec ve vnímání identit: nemůžu být jedním, musím být nutně tím druhým – jedna možnost vylučuje druhou, pluralita identit je tedy v tomto smyslu nemožná), a to se snaží obě autorky vymýtit.

¹⁴ O níž se něco více můžeme dozvědět například v knize Amy Gutmann a Dennis Thompson – Why Deliberative Democracy nebo v knize Jürgena Habermase – The Structural Transformation of the Public Sphere.

jistotu pravidelně se opakujícího koloběhu voleb a možnosti alternativ (Mouffe 2000: 81). Problémem u agregativního modelu ale byla redukce demokracie na procedury (Mouffe 2000: 82). Alternativou k deliberativnímu modelu je pak podle Mouffe takzvaný model agonistický, který byl blíže rozebrán v kapitole 4.1.3.

4.1.11 Politická komunita

Chantal Mouffe si politickou komunitu představuje tak, že bychom si měli nadefinovat či vytvořit konkrétní způsob politické asociace (který by samozřejmě nutně neznamenal existenci společného dobra), který by nastoloval ideu společného (například společného cíle či společného ducha). Byla by to eticko-politická smlouva, která by byla přemostěním či spojením napříč všemi účastníky v onom společenstvu. Pak bychom o tomto společenstvu mohli mluvit jako o politickém, i když ne zcela v tom silném slova smyslu (Mouffe 1992: 231).

Polemizuje s Oakeshottem, který trvá na skutečnosti, že všichni účastníci společenstva (či společnosti a komunity) nejsou žádným způsobem přidružení k zakládání něčeho společného a už vůbec ne k tomu, aby se zaslouhovali o dosahování individuální svobody každého jednotlivce v oné společnosti. Proto se potřebují vždy odkázat na autoritu, která stanoví podmínky, za nichž bude specifikován společný veřejný zájem a bude charakterizována, jak má vypadat veřejná zdvořilost – takto fungující útvar je pak Oakeshottem nazýván republikou. To, co absolutně chybí v Oakeshottově teorii, jsou hranice a antagonismus (resp. aspekty toho, co a kdo je nepřítel) (Mouffe 1992: 232; 234).

4.1.12 Ekonomický a politický boj

Ekonomické a politické boje jsou v autorčině díle vyjádřeny především jako polemika s teorií Karla Kautskyho¹⁵, který tvrdí, že čas od času se někdo pokusí

¹⁵ Autorka s tímto marxistickým teoretikem polemizuje pouze v díle *Hegemony and the Socialist Strategy* z roku 1985.

oddělit politický boj od hospodářského a proletariátu je pak doporučováno, aby zaměřil svou pozornost a svou snahu pouze na jednu z těchto stran. Tak tomu ale není. Ekonomický a politický boj by neměly být odděleny, protože ekonomický boj vyžaduje politická práva, a ty člověk jen tak sám od sebe nezíská a musí o ně bojovat. Ostatně – unifikaci těchto dvou pojmů potvrdila i Rosa Luxemburg, s tím rozdílem, že začala od počáteční odlišnosti a unifikace těchto pojmů pak byla výsledkem naddeterminace (Mouffe 1985: 15–17). Jasnou alternativou k tomuto by mohlo být oddělení mezi politickým a ekonomickým (Mouffe 1985: 121).

4.1.13 Praktiky

Podle Mouffe existuje čím dál více fundamentalistů (ať už náboženských, morálních či etických). Přímý důsledek tohoto nárůstu charakterizuje většinu současných liberálně demokratických společností. Jak tento problém řešit? Jediným způsobem je vidět demokratické občanství z jiné perspektivy. Nejlépe z té, která klade důraz na typy praktik, nikoliv na formy argumentace (Mouffe 2000: 96). Toto poměrně dobře splňuje teorie Michaela Oakeshotta (viz kapitola politická komunita) o občanských sdruženích¹⁶, která se vyznačují specifickou jazykovou rozmluvou či stykem a říká tomu *res publica*. Také ale můžeme přidružit Wittgensteina, který představuje velmi podstatné pohledy pro kritiku racionalismu. Demokratické procedury tedy musíme vidět jako soubory praktik, protože je nemůžeme nahlížet jako pravidla, která jsou vytvářena na bázi principů, která jsou dále aplikována na specifické příklady (Mouffe 2000: 96–98).

4.1.14 Veřejné mezery

Tvoření společenského prostoru, pokud provádíme demarkaci mezi veřejným a soukromým, je vždy víceznačné a může způsobit několik efektů. Zaprvé to odhaluje politický charakter sociálních vztahů, zadruhé se vzhledem

¹⁶ V knize *On Human Conduct* od Michaela Oakeshotta.

k byrokratickému charakteru zásahů státu tvorba tzv. veřejných mezer neprovádí ve formě skutečné demokratizace, ale díky zavedení nových forem podřízenosti. Právě v těchto místech se musíme podívat na území veřejných mezer jako na místo, kde se provádí boj proti byrokratickým formám státní moci (Mouffe 1985: 162–163).

Demokratická idea byla založena na pozitivní a sjednocené koncepci přirozenosti člověka. Rozšířením této ideje bylo vytvoření jednoho prostoru, kde by právě mělo docházet k projevování a manifestaci radikální svobody a rovnosti. Proto byly vytvořeny veřejné mezery, které byly navázány na ideu občanství (Mouffe 1985: 181).

4.1.15 Podřízenost/útisk/dominance; esencialismus; politická Evropa; veřejné/soukromé; rovnost

Hlavním problémem je pro Mouffe identifikace diskurzivních podmínek pro vznik kolektivní akce (která by bojovala proti nerovnosti a vyzvala by k diskusi vztahy podřízenosti). Jejím úkolem je tedy, jak si sama nadefinovala, identifikovat podmínky, za nichž se vztahy podřízenosti stávají vztahy útisku (a tedy dojde k identifikaci s nějakou ze stran antagonismu). Teoretici došli postupem času k tomu, že z výrazů podřízenost, útisk a dominance, udělali téměř synonyma, a to především díky antropologickému předpokladu lidské přirozenosti. Na nás je, abychom tento esencialismus nebrali za svůj a oddělili podřízenost od útisku a vysvětlili a nastolili přesné podmínky, za kterých přechází podřízenost v útisk (Mouffe 1985: 153). Vztahy podřízenosti, jak se ony samy považují, nemohou být antagonistickými, protože se jedná pouze o odlišné pozice mezi sociálními činidly¹⁷ (Mouffe 1985: 154).

S esencialismem autorka polemizuje především na bázi kritiky, protože zastává názor, že anti-esencialistický přístup může pro feministickou politiku

¹⁷ A jak už bylo zmíněno v kapitole o antagonismu – systémy odlišnosti, které konstruují každou sociální identitu jako pozitivitu, nemohou být antagonistické, ale dokonce přinášejí ideální podmínky pro eliminaci všech antagonismů (Mouffe 1985: 154).

v radikálně demokratické tradici, přinést hodně potřebných kroků. Esencialismus podle ní rozhodně nenese jen konzervativní politiku a je připravena přijmout, že i esencialismus může být naformulován velmi progresivním způsobem, ale považuje ho za nedostatečný pro účely konstrukce demokratické alternativy (Mouffe 1993: 75).

Politická Evropa dle Mouffe může existovat pouze ve vztahu k ostatním politickým entitám jako součást multipolárního světa. Pokud chce Evropa hrát hlavní roli v tvorbě nového světového uspořádání, nestane se tomu tak díky prosazování kosmopolitních zákonů (že se všichni „rozumní lidé“ mají tímto právem řídit), ale díky příspěví k vytvoření rovnováhy mezi regionálními středisky či póly, jejichž specifické zájmy a tradice budou vnímány jako cenné a kde budou přijaty různé místní modely demokracie (Mouffe 2005: 129).

Tím samozřejmě nepopírá to, že Evropa a svět potřebují nutně nějaké instituce, které budou regulovat mezinárodní vztahy, ale tyto instituce by měly poskytovat prostor pluralismu (namísto toho, aby regulovaly mocenské struktury). Dále by nemělo docházet k rozšiřování a univerzalizaci západního modelu liberální demokracie jakožto jediného dobrého, protože to vede opět jen k dalšímu antagonistickému boji a k vytváření „nepřátel“ civilizace. Samozřejmě zde budou konflikty, protože se stále jedná o multipolární svět, ale tyto konflikty už nebudou nabývat antagonistické formy, jako tomu bylo v unipolárním světě. Proto se tedy Mouffe nesnaží stavět do pozice, kdy by chtěla eliminovat konflikty, ale podle ní je v našich silách vytvářet praktiky, diskurzy a instituce, které pomohou těmto konfliktům nabýt agonistické formy (Mouffe 2005: 129–130).

Moderní demokracie jakožto nově konstituovaný režim a nová politická forma společnosti, byl konstruován pomocí artikulace mezi logikou demokracie a logikou liberalismu. Také zakládá specifickou formu lidské koexistence, která je založena na striktním rozlišování, co je sférou soukromého a sférou veřejného (stejně, jako to dělá s rozlišením mezi církví a státem, náboženským právem a občanským právem) (Mouffe 1992: 11). Dichotomie veřejné/soukromé tedy není opuštěna, ale pouze reformulována. Opět s odkazem na Oakeshotta a na jeho nalézání alternativ vůči limitům liberalismu můžeme říct, že ve společnosti

je civilní stav ten, ve kterém je každý počín soukromý, ale nikdy není imunní vůči podmínkám, které jsou uvedeny v zákonech *res publicy*. Ve společnosti je každá situace, kdy dojde ke střetnutí mezi soukromým a veřejným, řízena podmínkami zdvořilosti, kdy žádná situace není na úkor té druhé. Naše rozhodnutí a volby jsou tedy soukromé, protože stojí na zodpovědnosti každého jednotlivce, ale veřejné projevy těchto rozhodnutí musí být podřízeny podmínkám *res publicy* (Mouffe 1992: 237–238).

Rozlišování mezi soukromým a veřejným je stejné jako rozlišení mezi individuálním a občanským, ale nejedná se vždy o striktně oddělené sféry. Nemůžeme říct, kde končí mé povinnosti jako občana a kde začíná má svoboda jako individuality. Ale to přesně poukazuje na dichotomii mezi svobodou a rovností, která charakterizuje moderní demokracii (Mouffe 1992: 238).

Rovnost je komplexem vztahů mezi osobami, a tyto vztahy jsou zprostředkovány řadou společných dober. Nespočívá v identitě držení majetku či bohatství, ale podstatné je, aby nebyly porušovány principy spravedlivého rozdělování do jednotlivých sfér, aby jedna sféra nebyla více úspěšná, než ostatní. Tato definice byla Mouffe propůjčena od Walzera¹⁸, který nadeřinoval komplexní rovnost a dával ji do úzkých souvislostí se spravedlností (Mouffe 1993: 34).

4.1.16 Shrnutí samostatných pojmů Chantal Mouffe

U autorky se můžeme díky tomu, že vidíme početně seřazené kódy od nejfrekventovanějších, setkat se skutečností, že obecné pojmy, jako radikální a liberální demokracie byly velmi hojně akcentovány. Oproti tomu méně využívané pojmy v druhé polovině analýzy, spíše sloužily ke krystalizaci její hlavní teorie, k argumentačnímu podložení, s častým přispíváním teorií od ostatních autorů.

Za stěžejní považují triádu radikální demokracie – agonistický model – antagonismus. Tyto tři pojmy nejlépe charakterizují obsah autorčiny tvorby. Radikální demokracie je v tomto případě zastřešujícím konceptem, díky kterému

¹⁸ Znám jako teoretik tzv. spravedlivé války.

je schopna lépe v kontextech představovat své postoje a odůvodňovat, proč je právě agonistický model (který je úzce napojen na kritiku deliberativního modelu) tím, který by měl v současném světě obstát. A abych se dostala k poslednímu termínu – antagonismus – ten do této triády zapadá díky jeho vztahu k agonistickému modelu. Ten úzce souvisí s feministickou epistemologií autorky, protože díky jejímu specifickému pohledu na antagonistické vztahy, které se Mouffe nesnaží ve společnosti popírat, ale pouze odhalovat a přetavovat v agonistické vztahy, pak lépe můžeme pochopit právě jí nastolenou alternativu – agonistický model.

Do výsledné triády jsem záměrně nezahrnula druhý nejfrekventovanější pojem liberální demokracie, který je sice podstatný, ale jen jako zasazení její teorie do širšího kontextu, aby bylo evidentní, v jakých relacích se pohybuje a na jakou společnost chce aplikovat svou alternativu.

4.2 ANALÝZA DÍLA NANCY FRASER

U této autorky provádím obsahovou analýzu u pojmů, které jsou opět seřazeny pomocí početního kritéria od nejfrekventovanějších: potřeby, redistribuce a uznání, transnacionální veřejná sféra, welfare, rámec, mužnost, globalizace, identita, potvrzení a transformace, transnacionální politika reprezentace, třída, závislost, výchova dětí/role, gender, sexualita, reprezentace a ne-reprezentace, marxismus, rasa/rasismus.

4.2.1 Potřeby

Pojem, který se u Nancy Fraser vyskytoval nejčastěji, se týkal potřeb. Ať už jejich interpretace, jejich depolitizace či ve smyslu MIC (viz dále). Potřeby nebyly vždy hlavním tématem v západní politické kultuře, protože se často považovaly za protichůdné běžné politice a byly odsunuty na okraj politického života. Pokud se bavíme o společnostech, kde vládne welfare, pojem potřeby se velmi brzy institucionalizoval do podoby hlavního způsobu vyjadřování

v politickém diskurzu. Pokud se hovoří o potřebách, často se také v souvislosti s tím hovoří o právech a zájmech. Fraser se nezabývá samotnými potřebami, ale spíše diskurzy týkající se potřeb, resp. potřeby se vyjádřit (*need interpretation*) (Fraser 2013: 54–55).

Model, který Fraser předkládá, se nazývá MIC¹⁹ (socio-kulturní význam interpretace a komunikace). Tím myslí historicky a kulturně specifický celek diskurzivních zdrojů, který je dostupný všem členům, kterým je dána sociální kolektivita, ve které požadavky tlačí jeden na druhý. Těmito diskurzivními zdroji je myšlen: (1) oficiálně uznaný způsob vyjadřování (například něco, čím lidé mohou prosazovat a projevovat své zájmy: rozhovory o potřebách, právech či zájmech); (2) konkrétní slovíčka, díky kterým se potřeby mohou zhmotnit do slov, resp. do již známých idiomů (například v případě rozhovorech o potřebách se jedná o slovník, který zahrnuje terapeutické výrazy, administrativní výrazy, náboženské výrazy, feministické výrazy a v neposlední řadě socialistické výrazy); (3) paradigmat argumentace, které jsou akceptovány jako autoritativní v případě, že dojde ke střetu zájmů (v tom případě se dle nich můžeme řídit a ten střet zájmů rozsoudit); (4) existence narativních konvencí, dle kterých se konstruují individuální a kolektivní příběhy o lidských sociálních identitách; (5) modely subjektifikace (roztřídění na subjekty, které se v akci používají jako normální či deviantní) (Fraser 2013: 57).

Model MIC zahrnuje pozdní kapitalistické společnosti, kde je běžný tzv. welfare systém. Aby tento model fungoval, musí postihnout všechny formy sdružování, role, skupiny, instituce, diskurzy a samozřejmě i pluralismus všech zmíněných fenoménů. Problém je v tom, že všechny pozdně kapitalistické společnosti nejsou jednoduše pluralitní, protože jsou stratifikovány do sociálních skupin, které mají nerovný status, moc a přístup ke zdrojům. Nerovnost se projevuje především na úrovni třídy, genderu, rasy, etnicity a věku. MIC je v takových společnostech také stratifikován a přizpůsobuje se vždy operativně vztahům dominance a podřízenosti (Fraser 2013: 58). Jak se liší artikulace interpretace potřeb u dominantních a podřízených skupin? Dominantní skupiny zamýšlejí vždy

¹⁹ MIC = the socio-cultural means of interpretation and communication (Fraser 2013: 57).

exkluzi, přizvání či zmírnění požadavků skupin s opačnými interpretacemi, zatímco podřízené skupiny artikulují své interpretace potřeb za účelem modifikování, vyzvání či vytlačení interpretací dominantních skupin (Fraser 2013: 59).

Potřeby, které souvisí s politickou rovinou, jsou momentálně na vzestupu a Fraser se snaží v rámci nich o oddělení politické, ekonomické a domácí dimenze života (Fraser 1989: 166). Pokud zmiňuji různé roviny, musím také zmínit, co v nich hraje největší roli, a to je sociálně (definováno jako jakýsi bod obratu pro setkávání heterogenních odpůrců a příznivců, kteří jsou navázáni na různé diskurzy). Sociálně je také definováno jako místo, kde jsou různé potřeby transformovány v požadavky na různá vládní opatření (Fraser 1989: 170).

Otázku, kterou si můžeme klást, je vztah mezi potřebami a právy. Fraser sympatizuje především s těmi, kdo předkládají své ospravedlněné a odůvodněné potřeby a chtějí je přetavit v sociální práva. A jako mnozí radikálně-demokratičtí teoretici, kteří také kritizují současný existující welfare systém, oponuje formám autoritářství, při kterém jsou nároky na potřeby odloučeny od nároků na práva (Fraser 1989: 183).

Co se týče otázky feminismu a welfare, tyto dva pojmy také úzce souvisí s potřebami, protože Fraser nabízí takzvanou politiku interpretace potřeb, aby v systému welfare²⁰ nedocházelo k útlaku žen (Fraser 1987: 108–109).

4.2.2 Redistribuce a uznání

Fraser mluví o feministické politice dneška jako o dvoudimenzionální – musí dojít ke kombinaci politiky uznání a politiky redistribuce (i proto jsem tyto dva pojmy zkoumala v rámci první i druhé analýzy v souvislostech a neodděleně). Redistributivní politika ovlivňuje ženský status a identity, ale stejně tak i jejich ekonomickou pozici s dalšími efekty, které musí být taktéž prohlédnuty a tématizovány. Tyto redistributivní politiky souvisí s uznáním v tom smyslu, že díky nim dochází k neuznání sexistického rázu (Fraser 2013: 171).

²⁰ Tento příklad zmiňuje na konkrétním americkém welfare systému, v kapitole o welfare tato problematika souvisí s tzv. JAT systémem, který bude v této práci ještě nadefinován.

Redistributivní politika je často dávana do souvislosti s třídami, politika uznání zase s politikou identit (a dále také s boji ohledně genderu, sexuality, národnosti, etnicity a rase) – tyto předpoklady jsou ale poněkud chybné, protože s nimi musíme pracovat jako s tzv. lidovými paradigmaty (*folk paradigms*), které představují odlišné perspektivy sociální spravedlnosti (Fraser 2003: 11–12). Významným tématem současné feministické politiky je otázka, jak dosáhnout a vyvinout koherentní perspektivu (či rámec), která by spojovala jak redistribuci, tak uznání. Tato integrace obou pojmů je pro autorku jediný možný způsob, jakým dosáhnout požadavků na spravedlnost pro všechny. To vše provádí pomocí odkazování na teorii kapitalismu, výsledkem by pak mělo být tvrzení, že špatné rozdělení je úzce provázáno s neuznání/zneuznání, ale nemůže být zcela redukováno (Fraser 2013: 173; Fraser 2003: 3).

Zatímco v minulých desetiletích byla akcentována spíše teorie redistribuce, v současné době je aktuální teorie uznání, jejímž hlavním cílem je to, aby byla ve světě přátelská atmosféra vůči všem druhům odlišnosti, kde by asimilace s dominantními kulturními normami, již nebyla podmínkou pro vyšší respekt odlišných skupin (Fraser 2003: 7–8). Příklad, na kterém lze dobře v dnešní době spatřovat kritickou potřebu uznání, bylo 11. září v New Yorku. Uznání se nemůže redukovat na otázku, která by byla pouze ekonomická (Fraser 2003: 2).

Jak by pak mohlo dojít k reálné pomoci pracujícím a chudým lidem, kteří potřebují uznání? Fraser vidí způsob ve vytváření třídních komunit a kultur za účelem neutralizace skrytých nespravedlností v třídách, aby se lidé dokázali sami za sebe postavit – k tomu budou potřebovat samozřejmě politiku redistribuce (Fraser 2003: 24). Po spojení redistribuce a uznání je zde tedy reálná šance, že by došlo k plně konceptuální teorii spravedlnosti, ale nejednalo by se o spravedlnost pro všechny, protože k tomu by byl potřeba nový způsob kombinování welfare a identity (Fraser 2011: 305).

4.2.3 Transnacionální veřejná sféra

Ve své teorii Fraser řeší také současnou problematiku, tzv. transnacionální veřejné sféry/globální veřejné sféry (či diasporické veřejné sféry), díky novému mapování diskurzivních arén, především pak v oblasti představ a obrazů o kulturách. Úzce souvisí s otázkou veřejné sféry, která by měla být ve vztahu se suverénní mocí (Fraser 2008: 76–77). Hlavním cílem Fraser je pak opětovná politizace teorií, které se týkají veřejné sféry (kterým momentálně hrozí, že budou depolitizovány) (Fraser 2008: 78). Proč se momentálně neřeší veřejná sféra samostatně, ale transformovala se do pojmu transnacionální veřejná sféra? Protože ať už se jedná o otázky globálního oteplování, nezaměstnanosti, imigrace, ženských práv či podmínky obchodování, zřídka kdy končí veřejné mínění o těchto otázkách na teritoriálních hranicích státu – je zde tedy vidět obrovský státní přesah, tedy až transnacionální přesah (Fraser 2008: 85–86).

Pokud jsem již narazila na otázku veřejného mínění, které neodmyslitelně navazuje na veřejnou sféru, má-li teorie veřejné sféry fungovat v dnešní době jako kritická, musí revidovat své úvahy normativní legitimacy a politické účinnosti veřejného mínění. Problém nastává v situaci, kdy dráha formální politické transnacionalizace předčí dráhu občanské společnosti. To by poté mohlo vést ke ztrátě demokratické legitimacy a momentálně se to podle Fraser děje například v Evropské unii, kde existující transnacionální administrativa a legislativní orgány nejsou zcela do detailů sladěny a doprovázeny evropskou veřejnou sférou, které by mohla dovádět v případě potřeby k odpovědnosti (Fraser 2008: 98; Fraser 2008: 156).

4.2.4 Welfare

Pojem welfare provází autorčino dílo velmi hojně, používá ho především v kontextech, ale také ho popisuje pomocí vymezení se vůči Habermasovi. Analyzuje také na konkrétních případech welfare systém v USA. Podstatný je pro ni tzv. JAT program, který zmíním vzápětí.

Výhody, které welfare systém poskytuje, většinou stigmatizují příjemce, protože je označuje za deviantní (odděluje je od plátců daní a vydělávajících). Welfare program v tomto smyslu tedy cílí na chudé, ale nikoliv jen v materiálním slova smyslu, ale i ve smyslu veřejného nepřátelství. Redistributivní politiky (jako je welfare) mají efekt zneuznání, a proto nemůže welfare fungovat a uspět, pokud nedokáže reflektovat boje o změny v kulturních prostředích, a také pokud nedokáže zvážit rekonstruování ženských asociací, které pouze tyto boje brzdí (Fraser 2003: 65). Opět se tedy vrátím ke kapitole o redistribuci a uznání – pokud zaměním slovo redistribuce za welfare, přiblížím se k logické posloupnosti: bez redistribuce není uznání a tím bez welfare není uznání (srov. Fraser 2003: 65).

Welfare úzce souvisí s ženami a feminismem. Důvodem je, že v současné době se ženy stávají majoritou jakožto příjemci tohoto programu, dokonce dvě třetiny všech dospělých v USA, kteří žijí pod hranicí chudoby, jsou ženy – a tento problém ještě narůstá v souladu se skutečností, že se ženy dožívají vyššího věku, než muži. Záměrem Fraser je odhalit a objasnit klíčové strukturální aspekty mužské dominance ve společnostech, kde funguje welfare – jmenovitě pak svůj případ aplikuje na USA (Fraser 1987: 103–106).

Za hlavní problém můžeme označit to, že welfare systém s ženou nejedná „ženskými výrazy“, protože nějak interpretuje jejich potřeby²¹ a staví ženy do pozice subjektů. Fraser se tedy snaží porozumět tomu, jak tyto genderové normy a významy reflektuje struktura welfare systému (Fraser 1987: 108). Welfare programy kompenzují většinou nějakou deviaci (například absenci vydělávajícího muže), rodiny s takovou nevýhodou jsou tedy považovány za defektní. Normy, které welfare systém stanovuje na základě ideáltypů (například fungující vydělávající rodina s vydělávajícím mužem), pak determinují samotnou strukturu sociálního welfare systému (na základě tohoto je pak tržní systém brán primárně jako maskulinní a rodinný systém jako femininní). Stanovení takových ideáltypů poté vede k tomu, že tyto programy nevytvářejí individuality, ale provádějí

²¹ Opět napojení na předešlou kapitolu Nancy Fraser – potřeby úzce souvisí s welfare, stejně tak, jako uznání a redistribuce (zatím tedy téměř všechny pojmy, které jsem analyzovala u Fraser, společně souvisí, na což je třeba upozornit).

„familizaci“²². Podstatou familizace je, že ideálním klientem je žena a tato žena není brána jako placený pracovník na trhu, ale jako žena z domácnosti a matka (Fraser 1987: 109).

Jiným způsobem, který Fraser nabízí ke zkoumání amerického welfare systému, je tzv. JAT (juridical-administrative-therapeutic state apparatus). Tento systém cílí na zvýšení osobitého stylu provozu welfare. JAT funguje tak, že spojí dohromady řadu právních, administrativních a léčebných postupů a v důsledku toho se mají politické otázky tendenci přetavovat a překládat dle výkladu lidí na právní, administrativní a/nebo terapeutické záležitosti, což by vedlo k depolitizaci (Fraser 1987: 113).

4.2.5 Rámec

Nancy Fraser popisuje tzv. politiku rámování (*politics of framing*), především proto, že zkoumá rámec pro spravedlnost (a nabízí alternativu, aby teorie spravedlnosti byly trojdimenzionální – a zahrnovaly jak politickou dimenzi spjatou s reprezentací, tak kulturní spjatou s uznáním a ekonomickou spjatou s distribucí) (Fraser 2008: 15). Zkoumání tohoto rámce pak probíhá skrze komparaci s Keynesiánským-vestfálským rámcem (který je podle Fraser tím nejsilnějším instrumentem nespravedlnosti). A pokud už Fraser používá výraz nespravedlnost, identifikuje dvě úrovně politické nespravedlnosti – uvádění v omyl v běžném politickém životě a „nerámování“ – tzv. misframing. Politiku rámování řeší především v kontextech právě se globalizujícího světa. A pokud se přidá do této politické nespravedlnosti i globalizace, považuje za podstatné přidat i třetí úroveň – politika, která bude usilovat o demokratizaci již při procesu rámování (Fraser 2008: 21–22).

Samotná politika rámování nabývá v současném globalizujícím světě dvou forem: afirmativní politika rámování a transformativní politika rámování. První ze zmíněných přijímá za platné vestfálské rámování, jehož příznivci stále věří v to,

²² Individualizovaní jedinci vs. jedinci patřící k rodině.

že by to měly být existující teritoriální státy, kdo by měl být základní jednotkou pro řešení případných nespravedlností. Na druhou stranu příznivci transformativní teorie rámování již nevěří, a to v základní roli teritoriálního státu jakožto řešitele, protože s nárůstem globalizace narůstají také problémy a politiky, které přesahují státní působnost, proto je stát již nemůže zcela relevantně řešit (Fraser 2008: 22–23).

4.2.6 Mužnost

Nancy Fraser popisuje typickou mužskou (maskulinní) roli většinou na příkladu klasické kapitalistické společnosti, v návaznosti na Habermase, díky kterému může rozvinout jeho maskulinní podtext genderových rolí (Fraser 1989: 125). V této společnosti je mužská role svázána s rolí živitele rodiny, a protože v kapitalistické společnosti nevidíme přílišné rozdíly mezi tím být muž a být živitel, přináší to s sebou velkou zodpovědnost při ztrátě zaměstnání kladenou na muže, která je jak ekonomického, tak psychického charakteru. Kapitalistická společnost přistupuje k muži jako k živiteli své ekonomicky závislé ženy a dětí a díky tomu legitimizuje zvyklosti typu „menší platy pro ženy za tu samou práci“. Mužská role pracovníka je přiživována vztahem ženy k práci v systému, který je řízen klasicky muži (Fraser 2013: 34–35; Fraser 1989: 123–125).

Role, která spojuje ekonomii a rodinu, má (s odkazem na Habermase) ženský podtext. Žena je brána jako konzument, společník a výpomoc muže na trhu.²³ Skutečnou rekonstrukci vnímání Habermasova pojetí mužnosti a ženskosti Fraser přetváří v kontextech výchovy dětí.

²³ Fraser popisuje ve svých dílech reklamy, které jsou očividně cíleny na ženy, protože jsou to ženy, kdo většinou v domácnosti vybírají, co se bude nakupovat (například k údržbě domácnosti) (srov. Fraser 2013: 35); Ale toto musí být chápáno nevytrženo z kontextu – Fraser se zajímá především o zkoumání severoamerického kontextu.

4.2.7 Globalizace

Globalizace je proces, na základě kterého vyvstává potřeba měnit rámování spravedlnosti díky posunu ve stylu vnímání spravedlnosti. Není tomu tak dávno, co teoretici sociální demokracie prosazovali do sporů o spravedlnosti zapojení národních států a jejich občanů, především na úrovni socioekonomické redistribuce a v požadavcích pro právní či kulturní uznání. Postupem doby se ale začala řešit otázka, co ti jednotliví občané „dluží“ těm druhým (v hlubším smyslu sociální spravedlnosti). Někdo si takový stav mohl vykládat způsobem, že všichni občané jsou si před právem rovni, jiní to považovali za rovnost možností, ale pro velký počet lidí toto „dlužení“ znamenalo, že spravedlnost znamená rovnost všech občanů v příležitostech, jak se dostat ke zdrojům (jak materiálním, tak politickým) (Fraser 2013: 189–193). Zde bych odkázala na podkapitulu 4.2.5, protože Fraser odkazuje velmi často na souvislost globalizace s potřebou nového rámování.

Teorie spravedlnosti tedy musí být trojdimenzionální a musí zahrnovat politickou dimenzi reprezentace (spolu s dimenzí ekonomické distribuce a kulturní dimenzí uznání). Dimenzi reprezentace lze ještě rozdělit na tři úrovně, kdy charakterizujeme otázky „kdo“, „co“ a „jak“. Výsledkem by mělo být rámování, které je podobné tzv. post-vestfálskému systému (Fraser 2013: 193). Aby tedy teorie spravedlnosti byla adekvátní pro tuto dobu, musí být trojdimenzionální, nesmí obsahovat pouze redistribuci a uznání, ale také reprezentaci a musí nám umožnit, abychom mohli lépe uchopit otázku rámování v souvislosti se spravedlností. Tím, že co nejlépe identifikujeme politické, ekonomické a kulturní dimenze, budeme schopni identifikovat nespravedlnosti a navrhnout nápravu (Fraser 2013: 200).

4.2.8 Identita

Identita je pojem, který je úzce navázán na gender, uznání, mužnost a ženskost a především odlišnost (nebo alespoň v těchto kontextech s pojmem identita autorka velmi často pracuje). Při charakterizování identit musíme brát

v potaz rozdíl mezi maskulinním, femininním, třídou, barvou pleti, etnicitou, sexuální orientací atp. Netradiční pojetí nabízí například psychoanalytickou dekonstrukci nazírání na odlišné. Na čem se ale teoretici vesměs shodují, je teze, že nikdo není pouze „ženou“ (ve smyslu identit) – člověk je např. běloch, žid, žena střední třídy, filosof, lesba, socialistka, matka. Z tohoto důvodu musíme na identitu nahlížet jako na pluralitní kategorii, což zase odporuje možnosti plného popisu všech sdílených rolí a identit. Identity jsou konstruovány diskurzivně ve speciálních historických kontextech, jsou plurální a komplexní a v průběhu času se mohou měnit (Bartky – Fraser 1992: 75–78).

4.2.9 Potvrzení a transformace

U tohoto pojmu se autorka opět vrací k redistribuci a uznání ve vztahu ke strategii ke snižování nespravedlnosti – afirmace a transformace. Tyto dvě kategorie jsou schopny poukázat na kontrast mezi sociálními strukturami na straně jedné a výstupy, které generují, na straně druhé. Afirmativní strategie tendují k nápravě nespravedlností tím, že se snaží opravit výstupy sociálních opatření bez toho, aby narušily sociální struktury. Oproti tomu transformativní strategie mají za účel opravovat nespravedlivé výstupy restrukturalizací rámce, který tyto výstupy generuje. Afirmace tedy postihuje výstupy, transformace příčiny. Typickým příkladem afirmativní strategie je liberální systém welfare, zatímco transformativní strategii nejlépe reprezentuje socialismus. Ekonomická transformace už sice není zrovna aktuální a upustilo se od ní jakožto od neúčinné, ale přeci jen by se od ní nemělo upustit ve všem. Hluboká ekonomická rekonstrukce ve smyslu napravení špatné distribuce/až ne-distribuce, není podle Fraser špatné řešení (Fraser 2003: 70–75).

4.2.10 Transnacionální politika reprezentace

Tento pojem se objevoval především v knize *Scales of Justice*, v kapitole o znovu-rámování feminizmu. Otvíráním transnacionální sféry s nárůstem neoliberalismu se vytvářejí nové a slibné syntézy redistribuce a uznání (především pak ve vztahu k feminizmu). Feministické teorie jsou pak daleko méně zranitelné vůči transnacionálním silám a mohou konečně adekvátně vyzvat k souboji genderovou nespravedlnost, pokud „rozbijí“ současný rámec, který je brán jako samozřejmý (Fraser 2008: 112). Pokud se feministky chtějí zbavit jakéhokoli ovlivňování ze strany nadnárodních vládních i nevládních organizací, odmítnout rámování teritoriálního státu, které pouze utvrzuje veřejné mínění o genderové nespravedlnosti, musí vyzvat k souboji současné rámování tvorby politických požadavků (Fraser 2008: 113).

Autorka se celou problematikou transnacionalismu snaží poukázat na fakt, že feministky, které bojují v různých organizacích, se již nesnaží soustředit svou tvorbu k hranicím teritoriálního státu, ale cílí například v otázce redistribuce na ekonomické a politické struktury Evropské unie, nebo, v otázce uznání, na boj proti lokálním patriarchálním praktikám za účelem reformace mezinárodního práva (srov. Fraser 2008: 110–114).

4.2.11 Třída

Pojem třída úzce souvisí se statusem, a pokud přiznáme, že má společnost nějakou statusovou hierarchii nebo třídní hierarchii, jejich existence konstituuje překážky k příležitostem v participaci a tedy i k nespravedlnosti. V autorčině koncepci se na rozdíl od výše zmíněného setkáme s tvrzeními, že status reprezentuje uspořádání intersubjektivních podřízeností, které vyvstávají z institucionalizovaných zvyků kulturních hodnot (které jsou konstituovány členy společnosti) (Fraser 2003: 48–49).

Podle autorky koncepce, dokonce ani stav, a ani třída, nemapují dostatečně přehledně lidské/lidové rozdíly mezi sociálními hnutími, ale stav i třída velmi dobře

korespondují s pojmy zneuznání a ne-reprezentace. Status souvisí s dimenzí uznání (zajímá se o výsledky institucionalizovaných významů a norem běžných postojů sociálních aktérů), zatímco třída s distributivní dimenzí (ve smyslu zájmu o alokaci ekonomických zdrojů a bohatství) (Fraser 2003: 50).

Výsledkem je tedy tvrzení, že i na první pohled jednodimenzionální ekonomická kategorie, jakou je třída, má komponent, který se týká statusu (a tento komponent musíme vnímat jako podřízený) (Fraser 2003: 24).

4.2.12 Závislost

Na genezi závislosti se Nancy Fraser snaží vysvětlovat konotace, které s sebou současné teorie popisující americký welfare systém přináší do diskuzí (tyto diskuze se týkají lidské přirozenosti, genderových rolí, příčin chudoby, původu občanství atp.). Závislost je tedy podle autorky ideologický termín, a v současném americkém diskurzu souvisí s podmínkami života pro chudé ženy s dětmi (systém jim v tomto případě nabízí tzv. AFDC – Aid to Families with Dependent Children, který jim má pomoci od chudoby, ale ženy tímto programem stigmatizuje a může být v mnoha směrech demoralizující). Jak už vyznívá z výše uvedeného, pojem závislost úzce souvisí také se systémem welfare, což autorka nazývá jako welfare dependency (s tím přichází také obraz typické matky, která potřebuje welfare program, aby se uživila, což vede jen k další stigmatizaci) (Fraser 2013: 85–87).

O závislosti však musíme uvažovat v širších kontextech, protože člověk, který je závislý na systému welfare, je nejen stigmatizován, ale zároveň utvrzován v tom, že je chudý a to má morálně-psychologické důsledky, tím se z celé věci stává jakási spirála, ze které není úniku (srov. Fraser 2013: 105, dle Mead).

4.2.13 Výchova dětí/role; gender; sexualita; reprezentace a ne-reprezentace; marxismus; rasa/rasismus

S pojmem výchova dětí autorka pracuje v kontaktu s rolí pracovníka, občana či klienta a klade si otázku, zda je možné tyto role plně zbavit genderu. Dále si klade otázku, zda není rovnou lepší spíše požadovat to, aby se ženy mohly stát pracovnicemi a občankami v ženském slova smyslu (jako tomu bylo vždy u mužů, že se s nimi jednalo jako s pracovníky a občany v mužském slova smyslu). Pokud by se toto chtělo změnit, nemělo by se to spíše provést skrze změnu obsahu kategorií, kde se tyto vztahy ve sférách života nacházejí? (Fraser 2013: 48–50).

S tímto pojmem pracuje také v návaznosti na Habermase, kdy ženská neplacená práce vychovávání dětí nemůže být začleněna do oficiálního ekonomického systému bez toho, aby to s sebou přineslo některé patologické důsledky, s čímž souvisí i další důsledky, jako například separace ekonomického od toho domestikovaného, což jen vede k další hierarchizaci a exkluzi žen (Fraser 1989: 111–112).

Další z pojmů – gender – se skládá ze dvou dimenzí sociální diferenciaci. Termín co do obsahu kombinuje jak třídní dimenzi (která s sebou přináší otázku redistribuce), tak statusovou dimenzi (která pro změnu otevírá otázky uznání). Jsou však obě tyto dimenze rovnocenné? Vše tomu napovídá, protože pokud chceme vymýtit genderovou nespravedlnost, vyžaduje to změnu jak ekonomické struktury spojenou s třídami, tak změnu statusového nastavení společnosti (Fraser 2003: 21–22). Opět je zde vidět úzká svázanost s pojmy rasa, sexualita a třída, protože všechny tyto osy podřízenosti spolu úzce souvisí zejm. co do problematiky zájmů a identit, protože nikdo z lidí není součástí pouze jednoho celku. Z těchto důvodů je potřeba „dvouhrotá“ politika redistribuce a uznání (Fraser 2003: 26).

U sexuality Nancy Fraser také zkoumá, zda se jedná o dvojdimenzionální pojem. Z jedné strany by se o tento typ pojmu jednat mohlo, protože řeší především vnímání nespravedlnosti z perspektivy heterosexuála a homosexuála.

Pro heterosexuálně založeného člověka je konečná příčina nespravedlnosti ve formě statusového uspořádání (nikoliv ve smyslu ekonomického uspořádání), ale samozřejmě bychom do tohoto vnímání nespravedlnosti mohli zařadit i nerovnoměrné rozdělování či zneuznání, protože tyto dvě věci vznikají jako důsledek statusových uspořádání. V případě homosexuálů je situace podobná, protože jakmile se snaží bojovat o svá ekonomická práva, jejich kapacita na boj za jejich identifikaci být gayem, je snížena. Stejně tak se snižuje pozornost a zaměřenost na ekonomický boj v případě, že se gayové snaží otevřeně hájit homosexuální práva. „Slabým článkem v řetězci“ heterosexuálního útlu je pak nerovnoměrné rozdělování (Fraser 2003: 24–25).

Pojem tedy vypadá jednodimenzionálně, ale díky svému komponentu, který se týká distribuce (a je podřízen), se může sexualita klonit spíše ke dvoudimenzionalitě. Fraser připomíná, že by se v otázce sexuality napojené na distributivní dynamiku mělo postupovat opatrně, protože celá záležitost úzce souvisí s procesem boje za uznání (Fraser 2003: 25).

Reprezentace jako pojem definuje politično – proto může být logickou kličkou řečeno, že charakteristikou politické nespravedlnosti je ne-reprezentace. Případ ne-reprezentace nastává ve chvíli, kdy lidmi vytvořené politické hranice nebo jimi vytvořená pravidla rozhodování, fungují špatně a znemožňují některým lidem účast ve stejné rovině, jako je to umožněno ostatním lidem v rámci sociálních interakcí (například v politických arénách) (Fraser 2008: 18).

Mohou být rozlišeny dva druhy ne-reprezentace: ne-reprezentace běžné politiky a ne-reprezentace týkající se jakéhosi okrajového nastavení politična. První zmíněný druh je známější vzhledem ke svému charakteru, který se týká politických debat ohledně relativních volebních systémů a jejich vlivu na gender, ženskou účast, zneuznání a špatnou distribuci. Druhým druhem, který je méně viditelný, zkoumá nespravedlnosti, které pramení z exkluze určitých skupin lidí a neumožní jim participovat v otázkách spravedlnosti – tuto formu Fraser nazývá tzv. špatné rámování, kdy se jedná o hlubší formu ne-reprezentace, protože to zasahuje do každodenního rozhodování o tom, co je a co není spravedlivé (Fraser 2008: 19).

U tohoto pojmu nesmí být zapomenuto, že se jedná o triádu uznání, redistribuce a reprezentace, tyto tři pojmy je tedy třeba vnímat pospolitě (Fraser 2011: 301).

Návaznost díla Nancy Fraser na marxismus je patrná v každém z jejích stěžejních děl, ale vždy jen ve smyslu odkazování na teoretiky prosazující tento myšlenkový směr a v úmyslu vymezení-se. Sama autorka se ve svých rozhovorech, které se týkají geneze jejího smýšlení, ztotožňuje s neortodoxním marxismem²⁴. V současné době striktně rozděluje oblasti, které lze u Marxe dle jejího názoru kritizovat, a které části by měly být ponechány k dalšímu zkoumání jako dobrý základ (Fraser 2011: 300).

Rasa je klasickou dvojdimenzionální problematikou, jakousi sloučeninou statusu a třídy. Zakořenění tohoto pojmu vede až do ekonomických struktur, ale i do statusového uspořádání kapitalistických společností. Pokud bychom řešili otázku rasové nespravedlnosti, souvisí samozřejmě jak se špatnou distribucí, tak se zneuznáním. V ekonomickém slova smyslu se rasa zaslouhuje o diferenciaci podřadných a nepodřadných placených prací a také na diferenciaci mezi využitelnou a nadbytečnou dělnickou prací (Fraser 2003: 22–23).

Statusové záležitosti za pomoci eurocentrických kulturních hodnot privilegují rysy spojené s bělostí – stigmatizováno je vše, co je označkováno jako „černé“, „hnědé“, „žluté“ a celkově „barevní lidé“. Za důsledek to má vnímání (například imigrantů) jako nedostatečných a odlišných, stigmatizovaných členů společnosti (Fraser 2003: 23).

4.2.14 Shrnutí samostatných pojmů Nancy Fraser

U této autorky je vidět snad ještě větší konzistence a návaznost pojmů, než tomu bylo u Chantal Mouffe. Byly jasně artikulovány struktury, které pojmy

²⁴ Autorka byla za svých studií součástí hnutí, které se zabývaly občanskými právy a bojům proti válce ve Vietnamu a v neposlední řadě byla součástí druhé vlny feministického hnutí (zde vyvstaly její radikalistické tendence – proto v tomto místě můžeme vidět odkaz na genezi vývoje myšlení Nancy Fraser, která sice v rané tvorbě vycházela z idealismu, který nalézáme v čistě klasické marxistické sociální politicko-filosofické teorii, ale pozdní Nancy Fraser nalézá vlastní alternativy, marxismus pak používá jako prostředek k sestavení svých ideáltypů a ke komparaci (srov. Fraser 2011: 298).

spojovaly. Pro příklad mohu uvést pojmy redistribuce, uznání a reprezentace, kdy první dva zmíněné jsem zkoumala paralelně a vyhledávala jsem je již v části kódování textu dohromady (protože jsem to předpokládala již z názvů děl autorky, že tyto dva pojmy budou nějakým způsobem spojeny), a v průběhu kódování se začala objevovat výše zmíněná triáda, která měla „ideologicky“ doplňovat ideáltyp Nancy Fraser, protože dvoudimenzionalita dle jejího názoru nebyla dostačující pro dosažení plné spravedlnosti.

V díle Nancy Fraser byla také jasně patrná její geneze myšlení, protože hlavní pojmy (v tomto případě právě redistribuce a uznání) dávala v průběhu času do různých, pokaždé jiných kontextů, dokud se jí nepodařilo ukotvit tyto pojmy do takových vztahů, se kterými byla plně spokojena (což už je vidět z díla z roku 2013, kde se ještě více prolíná s feministickou problematikou).

4.3 ANALÝZA SPOLEČNÝCH POJMŮ CHANTAL MOUFFE A NANCY FRASER

V této práci bylo v rámci první analýzy nalezeno celkem pět pojmů, které se prolínaly díly obou autorek, ale toto se nemůže považovat za konečné protnutí²⁵. Jedná se o pojmy spravedlnost, feminismus, hegemonie, diskurz a dekonstrukce. Tyto kódy však již není potřeba rozvádět do úplných podrobností, protože ve valné většině již byly v druhé analýze zmíněny v kontextech ostatních pojmů; v této části tedy bude pouze načrtnut hlavní průsečík.

U pojmu spravedlnost se jedná o obrovskou početní převahu zmiňování tohoto kódu ve prospěch Nancy Fraser, která tento kód používala většinou v návaznosti na další pojmy. Chantal Mouffe však i v tom malém prostoru dokázala, že její náhled na tuto problematiku, je velmi podobný – spravedlnost zde dle jejího názoru není jen proto, aby se zodpověděla otázka interpretace a aplikace kritéria distribuce, ale především pro rozlišení hranic mezi odlišnými sférami (Mouffe 1993: 34–35). S tím Nancy Fraser převážně souhlasí, protože definuje genderovou spravedlnost jako prostředí, kde se se ženami jedná stejně, jako s muži, a za odlišnost se považuje chování k ženám jinak, než k mužům (Fraser 2013: 115).

Fraser navíc tvrdí, že by měla být vedena polemika nejen o prvotní podstatě spravedlnosti, ale také o celkovém rámci spravedlnosti. Spravedlnost je pak pro Fraser na velmi obecné úrovni rovností v participaci; v rané tvorbě pro ni byla spíše dvoudimenzionální záležitostí, ale v pozdějších knihách se tento pohled změnil, a jak jsme již mohli zaregistrovat – třetí dimenzí spravedlnosti je ta, která souvisí kromě redistribuce a uznání, také s reprezentací, tedy s politickou dimenzí na bázi nějaké politické participace na legislativní tvorbě spravedlnosti (Fraser 2008: 15–18; Fraser 2003: 36).

Feminismus již byl, co se týče výskytu u autorek, vyváženější kategorií. Nancy Fraser analyzovala teoretická východiska francouzské feministické tradice

²⁵ Pojmů, které korelovaly, bylo samozřejmě daleko více, už jen díky tomu, že obě vycházejí z kritiky podobných autorů, ale pro tuto práci bylo podstatné vyzdvihnout pouze některé, které jsou podstatné jak kvantitou, tak kvalitou, pro celkový kontext práce.

(dílo z roku 1992). Při druhé vlně feminismu (jejímž příznivcem byla i sama autorka) se teoretici zaměřovali na patriarchální konstrukce, která svazovala ženy a spoutala je v oddělené sféře, zamezila jim plný vývoj. Fraser se oproti tomu zaměřuje na triádu identita, odlišnost a ženskost (Bartky – Fraser 1992: 5). Eseje, které autorka v knize o francouzském feminizmu sesbírала, poukazují na paradoxní logiku, která říká – do té míry, do jaké odkrývají teoretici patriarchální konstrukce kultury, která je vše prostupující a totální, odkrývají také efektivní likvidaci jakýchkoliv možností nějakého ženského sociálního odporu. Feministky by měly mít za úkol (a pravděpodobně tomu tak je i ve skutečnosti) snažit se inspirovat ženský aktivismus pomocí obnovy ztracených nebo sociálně neviditelných tradic kladení odporu, které se objevovaly v minulosti i v současnosti (Bartky – Fraser 1992: 17).

Chantal Mouffe feminizmus zkoumala v politické rovině, především pak ve vztahu k občanství. Rozlišuje několik skupin feministek na základě jejich zamýšleného přínosu demokratické politice a na základě jejich specifických požadavků, které vyjadřují ženské zájmy nebo specifické ženské hodnoty, které by se mohly stát modelovými pro demokratickou politiku. Například liberální feministky bojovaly za široké spektrum nových práv, aby se z žen staly rovnocenné občanky, ale nezapojily do toho kritiku dominantního liberálního modelu občanství a dominantní politiky. Další skupinou feministek jsou ty, které ty liberální kritizují, protože nesouhlasí se současnou koncepcí politična, která je mužská, a žádná žena do tohoto rámce nikdy nebude schopna zapadat (Mouffe 1993: 78–79).

Ve skutečnosti podle Chantal Mouffe existuje nespočet druhů feminizmu (například marxistické, liberální, konzervativní, radikálně demokratické, radikálně separační atd.) a my musíme opustit jakoukoliv snahu o konstituování toho „pravdivého“ druhu feminizmu. Kdyby se všechny tyto formy feminizmu nezaměřovaly pouze na dokazování, že ten jejich směr je tím „pravým“, který odpovídá esenciálnímu pohledu na ženství, ale snažily by se dokázat, jaké jsou možnosti rozšiřování porozumění různým formám ženského útlaku, feminizmus by byl daleko účinnější a prospěšnější. V základním nazírání na feminizmus se však Chantal Mouffe s Nancy Fraser spíše shoduje – feminizmus je pro ni bojem

za rovnost žen, ale nikoliv ve smyslu uvědomění si rovnosti pomocí definování nějaké určité empirické skupiny na základě společné identity (například ženství), ale raději by se měl definovat jako boj proti různým formám, ve kterých je kategorie žena konstruována v podřízeném stavu (Mouffe 1993: 87–88).

Co se týče vztahu feministického nazírání na občanství, Chantal Mouffe se shoduje s Carole Pateman, že sexuální rozdílnost by neměla být platným rozlišením. Kritizuje liberální tradici, kde je etablovaná koncepce moderního mužského občanství, ale zároveň věří, že projekt radikální a pluralitní demokracie nepotřebuje model občanství, který bude pohlavně diferenciován, ale spíše skutečně odlišnou koncepci, která by jasně definovala, co to je občanství a jak jednat jako člen demokratické politické komunity (Mouffe 1993: 82).

Pojem hegemonie Nancy Fraser převzala od Gramsciho jakožto termín pro diskurzivní vyjádření moci. Je to moc založit „zdravý rozum“ společnosti, ale zároveň to znamená moc založit autoritativní definice sociálních potřeb a postavení. Je to moc ovládat politickou agendu a také vyjadřuje zvýhodněnou pozici dominantních sociálních skupin s respektem k diskurzu. Tento koncept pomáhá teoretikům přeformulovat otázky sociální identity a sociálních skupin ve světle sociální nerovnosti (Fraser 2013: 142). Hegemonie je průsečíkem moci, nerovnosti a diskurzu (Bartky – Fraser 1992: 179). Chantal Mouffe jde o něco dále, než Gramsci²⁶ a považuje koncept hegemonie za možnost pro stanovení sociální logiky, která nám pomůže (především pak teoretikům levice) nastínit novou politiku, která bude založena na projektu radikální demokracie (Mouffe 1985: 3). Demarkace a rozšíření tohoto konceptu je tedy neoddělitelnou součástí úmyslu Mouffe vedoucího k sestavení ideáltypu demokracie, který by měl být radikálně demokratický.

Mouffe také přiznává určitou dvojznačnost tohoto pojmu v intencích demokratické a autoritářské praxe hegemonie. Demokratická praxe má vysoký potenciál expanze demokracie a může prohloubit socialistickou politiku. Bez hegemonie by bylo možné se zaměřit jen na požadavky pracující třídy.

²⁶ Tento koncept dokonce zkoumá v prostředí ruské politiky (Mouffe 1985: 47–53).

Autoritářská praxe hegemonie má opačné podmínky pro své fungování. Je zde úplná separace mezi hegemonickými úkoly pracující třídy a třídní identitou a vojenská koncepce dominuje veškerým strategickým kalkulacím (Mouffe 1985: 58–59). Demokratická praxe hegemonie vyžaduje transparentnost procesu reprezentace, autoritářská praxe stanovuje vhodné podmínky pro vztah mezi reprezentací a politickým mechanismem²⁷ (Mouffe 1985: 59).

Diskurz je Nancy Fraser řešen především v souvislosti s tzv. teorií diskurzu a jejím vztahem k feminizmu. Diskurzy jsou podle ní historicky specifické, sociálně strukturované praxe, které jsou jakýmsi komunikativními rámci, ve kterých mluvčí interagují pomocí výměny řečových akcí. Pojem diskurzu spojuje studium jazyka ke studiu společnosti, protože samy diskurzy jsou stanoveny v rámci sociálních institucí a v rámci akčních kontextů (Bartky – Fraser 1992: 186). Autorka řeší otázku, jak by mohla být teorie diskurzu prospěšná feminizmu, popř. na jaké věci by se měly feministky zaměřit. Tato teorie by jim měla být prospěšná ve čtyřech věcech: pomůže jim porozumět, jak jsou lidské identity tvarovány a měněny v průběhu času; jak jsou sociální skupiny v podmínkách nerovnosti formovány; jak jsou kulturní hegemonie dominantních skupin zabezpečeny; jak by mohla být sociální změna a politická praxe provedena pomocí emancipace (Fraser 2013: 140).

Chantal Mouffe popisuje diskurz ve formě tzv. diskurzivní formace, kdy ji definuje v několika bodech: (1) nejedná se o sjednocenou formaci, ani o logickou provázanost svých prvků, ani o transcendentální subjekt, jak tomu říká Husserl, ale jde spíše o diskurzivní formaci ve Foucaultově slova smyslu – pravidelnost v disperzi; (2) odmítá oddělování mezi diskurzivními a ne-diskurzivními praktikami, protože každý objekt je konstituován jako objekt diskurzu, a protože jakákoliv distinkce mezi lingvistikou a behaviorálními aspekty sociálních praktik je nesprávným rozlišením; (3) přechod do příbuzného celku, který je nazván diskurzem, by mohl jen stěží vyřešit problémy v případě, že tato relační logika diskurzivní totality převažuje bez jakéhokoliv omezení (Mouffe 1985: 105–109).

²⁷ Zde to pojmám následovně: demokratická praxe hegemonie ve vztahu k procesu demokracie funguje tzv. zdola; zatímco autoritářská praxe hegemonie funguje shora, kdy od elit přichází podněty k tvorbě politického mechanismu, na jehož základě jsou pak stanoveny podmínky pro reprezentaci (srov. Mouffe 1985: 59).

Z toho pro Mouffe vyplývají dvě věci: materiální charakter diskurzu nemůže být sjednocován ve zkušenost či uvědomění zakládajícího subjektu, protože různé pozice subjektu jsou rozptýleny v diskurzivní formaci; druhou věcí, která z výše zmíněného pro Mouffe vyplývá, je: postup artikulace, který považujeme za fixovaný systém odlišností, nemůže obsahovat čistý lingvistický fenomén (Mouffe 1985: 108–109).

Dekonstrucí se Nancy Fraser zabývá například ve vztahu k uznání a nabízí tzv. dekonstruktivní uznání, což podle autorky může znít jako oxymóron, protože dochází k promíchání Hegelovy a Derridovy teorie. Tento způsob nicméně považuje za velmi precizní a užitečný pro současnou politiku. Dekonstruktivní strategie mohou být také užitečné ve feministických a anti-rasistických hnutích, jejichž cílem je nahradit neustále se posunující pole rozličných odlišností za striktně rigidní rozlišení na mužské/ženské či černé/bílé (Fraser 2003: 75–76).

Mouffe pro změnu používá kombinaci Derridy a Rortyho, kdy Derridova dekonstrukce a Rortyho pragmatismus mohou být oním důležitým přínosem pro ne-fundamentální myšlení o demokracii. Provádí to pomocí zkoumání jejich podobností a odlišností v tomto úzkém poli zájmů a artikuluje jejich perspektivy (Mouffe 1996: 1–2). Projekt radikální a pluralitní demokracie informovaný pomocí dekonstrukce, bude tou nejlepší variantou k recepci mnohosti hlasů, se kterými se pluralitní společnost musí vypořádávat, stejně tak jako s komplexitou mocenských struktur, kterou tato síť odlišností zahrnuje (Mouffe 1996: 11).

4.4 IDEÁLTYP CHANTAL MOUFFE – KONKLuze DĚL

Záměrem teorie této autorky bylo především zkoumání důsledků vyjednávání mezi antagonismem jak v teorii, tak v politice. V současné době se vedou debaty ohledně dialogu a deliberace, ale nikdo pořádně neví, jaký je význam těchto slov na poli politiky. Měli bychom se vzdát představy, že dosažení nějakého racionálního konsenzu je možné, protože to posunulo demokracii na špatnou kolej

(autorka tvrdí, že perfektní demokracie by sebe sama zničila; proto k dobru musíme přistupovat tak, že dobro je dobrem jen do té doby, dokud ho považujeme za nedosažitelný ideál). Jako alternativu nabízí agonistickou demokracii, kde je možno konfrontovat různé hegemonické politické projekty (Mouffe 2005: 2–3; Mouffe 2000: 137).

Politika by samozřejmě neměla být disociována od etnických a morálních zájmů, ale jejich vztah by měl být představen v jiném světle, a to nepůjde udělat bez toho, aby byla zproblematizována otázka povahy lidské pospolitosti (Mouffe 2000: 130). Záměrem demokracie je založení procedur, které budou garantovat dosažení objektivního pohledu, a pokud chceme zkoumat demokracii z jiného pohledu, je potřeba rozumět kritice osvícenské epistemologie. Poté, co autorka ve svých dílech odkrývá různé antagonistické vztahy, vyvstává na povrch otázka, jak tento potenciální antagonismus existující v lidských vztazích přetavit v agonismus (Mouffe 2000: 133–135).

Za stěžejní argument pro konstruování ideálního typu Chantal Mouffe považují její agonistickou teorii (viz podkapitola 4.1.3), která je nejen vymezena vůči různým autorům, ale také nejlépe vysvětluje to, jak si autorka představuje reálnou existenci demokracie a za jakých podmínek by tato demokracie měla fungovat.

4.5 IDEÁLTYP NANCY FRASER – KONKLuze DĚL

Nancy Fraser chce zrekonstruovat možný pragmatismus v demokraticko-socialisticko-feministickém smyslu, ve vztahu k odlišnému vnímání mezi teorií a praxí. Provádí to pomocí rozšiřování pohledů na klasická témata, řešící otázky kulturní, ekonomické, domestikované, soukromé, osobní; provádět toto rozšiřování by pak měla tzv. Nová levice, feministky, gayové, lesbická hnutí a ostatní hnutí, která bojují za svá práva ohledně sexuality, vzdělání, domácí práce, atp.; dosaženo by mělo být zpolitizování ekonomické sféry a obhajoba široké koncepce politiky (Fraser 1989: 6).

Reálnými výstupy autorčina díla je program JAT (srov. Landesman 1988: 153–155), kde navrhuje systém, který už nemůže v tak velké míře minout lidské potřeby, jako tomu je u welfare programů doposud, protože systém je momentálně navržen tak, že interpretuje lidské potřeby za ně a ještě k tomu je chápe špatně. V podkapitole o potřebách Fraser definuje, jak by tyto „skutečné“ potřeby měly být nadefinovány. Systém podle ní potřebuje individuální zkušenosti lidí z různých situací, aby tyto situace a životní problémy mohly být přetaveny v nějaké administrativní potřeby, které mohou být již lépe srozumitelné systému (Landesman 1988: 158).

5 DISKUZE

Pohledy obou autorek na demokracii charakterizují podle typologie pojmů, se kterými pracovaly. Prvním typem pojmů, které jsem okódovala, byly „makro-pojmy“. Ty, jak už název prozrazuje, hledaly kýžený ideáltyp demokracie na obecnější úrovni, kde zkoumaly spíše masy lidí, obecné konotace a kontexty či historické vývoje těchto lidských mas. K tomu většinou využívaly kritiku či reakce na jiné teoretiky (viz Habermas, Rorty, Althusser, Derrida aj.). Druhý typ pojmů jsem označila za „mikro-pojmy“. To byly pojmy, které sice mohly na první pohled logicky také zapadat do obecných kontextů, čili i do makro-skupiny, ale implicitně se týkaly jednotlivostí nebo jednotlivých problémů na mikro úrovni. I zde bylo třeba, aby byl pojem chápán ve správném kontextu, ale v tomto případě už nikoliv v kontextu nejobecnějším, ale velmi konkrétním, vztaženým k nějaké konkrétní problematice (např. u Nancy Fraser pojem „potřeb“ vztažený na problematiku konceptu blahobytu; dokonce v některých částech díla zkonkretizován na případovou studii USA).

„Cennější“ pro tuto práci byla práce s pojmy/kódy, které se pohybovaly významem na mikro-úrovni, protože lépe dokázaly odrážet myšlenkové pochody autorek a byly často vztaženy na konkrétní případy z praxe. Aby mohlo být dosaženo alespoň částečných závěrů, budu se muset dopustit drobné generalizace a simplifikace.

Začnu konstatováním, že ať už subjektivně či z hlediska prosté kvantity „makro-kódů“ se zdá, že Chantal Mouffe ve svém vnímání demokracie nezabíhá příliš blízko k jedinci jako takovému. Kódy, které jsem si v první analýze zvolila k jejímu zkoumání, resp. k popisu jejího vnímání demokracie (hojně akcentovala pojem radikální a liberální demokracie), byly spíše „masového“ rázu a popisovaly např. souboje tříd či otázku hegemonie v reakci na marxistická a post-marxistická hnutí.

Nancy Fraser oproti tomu přemýšlí trochu konkrétněji, i když se může zdát, že demokracii popisuje také spíše z té „makro“ úrovně (z této úrovně zmíním například transnacionální problematiku, kdy mikro-kódy navazuje na otázky

makro-rozměrů; viz identita žen z pohledu feminismu vztáhnuta na širokou problematiku transnacionální politiky reprezentace).

V tomto případě ale nesmíme podlehnout iluzi, že autorky můžeme rozdělit rigidně dle kvantitativního kritéria na „tu s větším počtem makro-pojmů“ nebo na „tu s větším počtem mikro-pojmů“, protože ke svému ideál typu demokracie obě používají jiné pojmy, které jsou ve své podstatě nekomparovatelné. Dalším důvodem je to, že na pojmy nikdy nemůžeme striktně nahlížet jen z jedné perspektivy (jak již bylo popsáno výše na příkladu feminismu v transnacionálním měřítku) – ten samý pojem musíme chápat vždy v kontextech, pokud bude nějaký z kontextů opomenut, pojem se může z mikro-perspektivy „překlopit“ do makro-perspektivy. Ke konstituování ideálního typu demokracie obou autorek tedy vždy slouží spojení makro a mikro pojmů, a to v různém poměru, přičemž některé z pojmů/kódů můžeme přirozeně zařadit zároveň do kategorie makro i mikro.

Jedním ze záměrů mé bakalářské práce bylo sledovat zároveň genezi myšlenek na lineárních osách jejich dosavadní celoživotní tvorby. V tomto případě obě autorky prokazují evoluční potenciál jejich děl, přičemž Nancy Fraser ve svých pozdějších dílech explicitně reflektovala kritiky na svá předchozí díla. Autorce to umožňuje svojí aktuálností zůstat v hlavním diskurzu radikálně demokratických teorií a být respektována při komentování současných problematik z oblasti komparativní politologie. Chantal Mouffe svým prvním velkým dílem s Ernestem Laclauem tendovala k popisování demokracie pomocí „mikro“ pojmů, v pozdějších dílech (např. *On the Political* z roku 2005), se zaměřuje téměř výhradně na „makro úroveň“ pojmů a směřuje daleko více k praktické aplikaci jejího politologického záměru na praktické otázky, které jsou momentálně v politických diskurzích akcentovány.

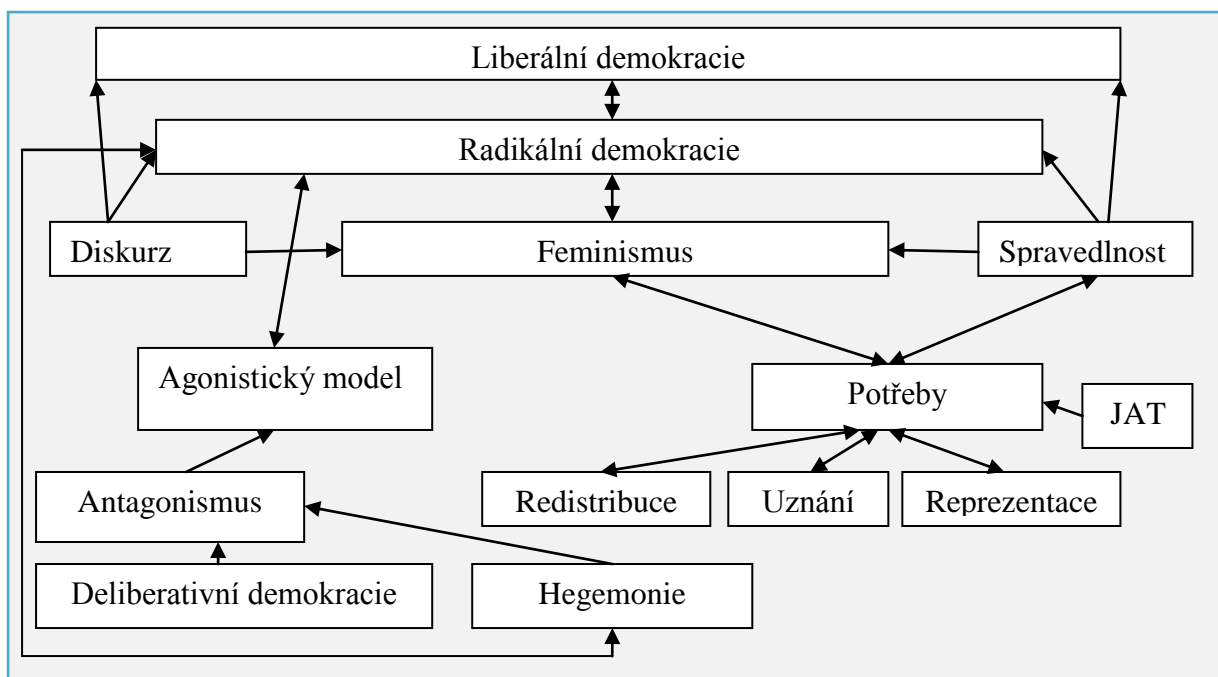
I přes to, že se tato bakalářská práce týká teoretické radikální demokracie, radikální demokracie v jejich dílech byla zmíněna explicitně jen velmi málo (v díle Chantal Mouffe v několika kapitolách a v díle Nancy Fraser skoro vůbec; pokud se v dílech objevilo slovo „radikální“, bylo to v rozmanitých kontextech). To nám poukazuje na fakt, že radikální demokracie, jakožto teoretický koncept současných

přístupů k demokracii, není nic striktního, rigidního, co by se muselo nějak definovat, ale jedná se spíše o myšlenkový směr, který je třeba chápat jako latentní s potřebou ho sledovat mezi řádky. Určitou náповědou nám můžou být i pojmy, které autoři radikální demokracie k deskripci svých pozic používají (viz kódy vzniklé první analýzou).

Ideálytypy obou autorek se lišily podstatně, i když bylo nalezeno celkem pět průsečíků v jejich teoriích (tento průsečík si vykládám tím, že zrovna v oněch pojmech se jednalo o poměrně široké a zastřešující makro-koncepty, které postmodernističtí autoři prostě musí využít, aby vůbec mohli reagovat na ostatní autory, které v této době publikují o podobných tématech), k deskripci svého vnímání demokracie používají zcela odlišné pojmy, které se sice občas protnou, ale ne vždy v tom samém smyslu. Nejen, že se lišily pojmy, které autorky používaly k deskripci, ale také se lišila témata, která jimi byla řešena, navíc obě pro tu svou „ideální demokracii“ navrhuji jiný způsob řešení, resp. její dosažení (a je vůbec otázkou, zda jí může být dosaženo), bylo pokaždé odlišné.

Můj předpoklad, že obě autorky budou ve svých ideálytypech používat podobné pojmy, se tedy nepotvrdil. Můžeme tedy konstatovat, že radikálně-demokratické teorie současnosti jsou natolik širokým proudem, že pravděpodobnost shody u východisek při vybrání dvou autorek je natolik malá, že k těmto teoriím musíme přistupovat jako k velice roztržštěným a konstituování nějakého „společného ideálytypu“ v rámci tohoto kritického diskurzu není už z principu toho, čím se autoři zabývají, možné.

Konstrukce těchto ideálytypů většinou probíhala pomocí odkazování dílčích částí teorií jiných autorů (např. na teorii Rawlse, Schmitta, Derridy či Lacana) a následného vymezování se vůči nim. Ideálytypy tedy nebyly konstituovány „na zelené louce“, ale vždy v reakci na již existující teorie (výjimkou jsou samozřejmě jimi navržené alternativy agonistického modelu a JAT programu).

(Tabulka č. 2 – myšlenková mapa pojmů obou autorek; zpracován autorkou)

V myšlenkové mapě jsou zaneseny pojmy autorek, které jsem induktivně hierarchizovala dle jejich významu pro strukturalizaci jejich ideáltypů. Za zastřešující makro-koncepty považuji liberální demokracii, radikální demokracii a feminismus. Tyto tři pojmy jsou na základě analýzy v dialektickém vztahu a pomáhají ke konstituování myšlenek obou autorek (v levé části tabulky Chantal Mouffe, v pravé Nancy Fraser). Spravedlnost a diskurz byly také průsečíky myšlení, ale již je nemohu zařadit na stejnou úroveň, jako předchozí tři, protože už se nejedná o kategorie v té samé šíři. Navíc nevykazují dialektický potenciál, pouze obohacují svými "výstupy" ony zastřešující koncepty.

Na stejnou úroveň lze dát koncept potřeb a agonistický model. Zatímco potřeby vedou dialog s feminismem a úzce souvisí se spravedlností (Fraser vymezuje podmínky, za kterých by mělo být naplňování potřeb spravedlivé) a jsou doplněny programem JAT, agonistický model reaguje přímo na koncept radikální demokracie a vyvěrá z kritiky antagonismu, a vůči němuž se vymezuje (a který reflektoval deliberativní model demokracie).

Triáda redistribuce, uznání a reprezentace, je nedílnou součástí celého ideáltypu Nancy Fraser – bez těchto pojmů by nebyl ani správně definován pojem potřeb, tedy i zde se jedná o vztah dialektický. Hegemonie (především

pak mocenská) je zdrojem antagonismů, ale zároveň ho obě autorky propůjčují k deskripci radikální demokracie.

SEZNAM ZDROJŮ

- AUERBACH, Carl F. – SILVERSTEIN, Louise B. (2003). *Qualitative Data* (New York, London: New York University Press).
- BARTKY, Sandra Lee – FRASER, Nancy (1992). *Revaluing French Feminism: Critical Essays on Difference, Agency, and Culture* (Bloomington; Indianapolis: Indiana University Press).
- CHHACHHI, Amrita – FRASER, Nancy (2011). Reflections – Nancy Fraser Interviewed by Amrita Chhachhi, *Development and Change* 42 (1), 297–314.
- FRASER, Nancy (2013). *Fortunes of Feminism: From Women's Liberation to Identity Politics to Anti-Capitalism* (London; New York: Verso).
- FRASER, Nancy (2008). *Scales of Justice: Reimagining Political Space in Globalizing World* (New York: Columbia University Press).
- FRASER, Nancy – HONNETH, Axel (2003). *Umverteilung oder Anerkennung?* (Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag).
- FRASER, Nancy (1989). *Unruly Practices: Power, Discourse, and Gender in Contemporary Social Theory* (Minneapolis: University of Minnesota Press).
- FRASER, Nancy (1987). Women, Welfare and the Politics of Need Interpretation 2 (1) *Hypatia*, 103–121.
- HEJNAL, O. – LUPTÁK, L. (2015) Úvod do MAXQDA: Kvalitativní, kvantitativní a smíšený výzkumný design. In: Toušek L. – Budilová J. L. – Fatková G. – Hejnal O. – Lupták L. – Růžička M. – Šimek J., *Kapitoly z kvalitativního výzkumu* (Plzeň: Západočeská univerzita), 105–118.
- KRIPPENDORFF, Klaus H. (2004). *Content Analysis – An Introduction to Its Methodology* (London, New Delhi, Thousand Oaks: SAGE Publications).

- LACLAU, Ernesto – MOUFFE, Chantal (1985). *Hegemony and Socialist Strategy: Towards a Radical Democratic Politics* (London; New York: Verso).
- LANDESMAN, Bruce M. (1988). On Nancy Fraser's "Women, Welfare and the Politics of Need Interpretation", *Hypatia* 3 (2), 151–161.
- MOUFFE, Chantal (2013). *Agonistics: Thinking The World Politically* (London; New York: Verso).
- MOUFFE, Chantal (2005). *On the Political* (London; New York: Routledge).
- MOUFFE, Chantal (2005a). The 'End of Politics' and the Challenge of Right-wing Populism. In: Panizza, Francisco ed., *Populism and the Mirror of Democracy* (London; New York: Verso), 50–72.
- MOUFFE, Chantal (2000). *The Democratic Paradox* (London; New York: Verso).
- MOUFFE, Chantal (1999). Deliberative Democracy or Agonistic Pluralism? *Social Research* 66 (3), 745–758.
- MOUFFE, Chantal (1996). Deconstruction, Pragmatism and the Politics of Democracy. In: MOUFFE, Chantal ed. *Deconstruction and Pragmatism* (London; New York: Routledge), 1–13.
- MOUFFE, Chantal (1993). *The Return of the Political* (London; New York: Verso).
- MOUFFE, Chantal (1992). *Dimensions of radical democracy: pluralism, citizenship, community* (London; New York: Verso).
- RAWLS, John (1971). *A Theory of Justice* (Harvard: Harvard University Press).
- SMITH, Charles P. – FELD, Sheila C. – FRANZ, Carol E. (1992). Methodological considerations: steps in research employing content analysis systemt. In: Smith, Charles P. *Motivation and personality : handbook of thematic content analysis* (Cambridge: Cambridge University Press), 515–535.

RESUMÉ

This thesis concerns two radically-democratic authors coming from different traditions. Aim of this thesis is to construct their thoughts through the content structural thematic analysis and idealtpe content analysis into idealtypes representing their thinking. My next goal is to find some parallels among their theories, that could help us to understand, why are these authors perceived as radically-democratic theorists in the first place or even if they could fit such classification. My initial premise – even if they are using different codes/notions, their envisaging of democracy will be practically the same – has not been confirmed, being the basic conclusion of this thesis. Both Chantal Mouffe and Nancy Fraser used totally different codes/notions regarding their descriptions of democracy, however I still managed to find five intersections (but it was only the general notions, that have to be used in poststructuralist contentions). So we could not confound those authors into one idealtpe.